

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Názory mladých lidí na seniory v Pardubicích
Jiří Kropáč

Bakalářská práce

2009

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra sociálních věd
Akademický rok: 2007/2008

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jiří KROPÁČ**
Studijní program: **B6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**

Název tématu: **Názory mladých lidí na seniory v Pardubicích**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce bude založena na prostudované literatuře a terénním výzkumu realizovaném v Pardubicích. Práce se zaměří na postoje, osobní zkušenosti, vztahy, které má "mladší" generace ke generaci "starší". Výzkum bude zaměřen i na místa, v nichž dochází ke vzájemnému kontaktu, na formu komunikace a na zjištění, zda mladí lidé mají zájem o poznání způsobu života starších spoluobčanů. Metodologická část bude vycházet ze strukturovaných a polostrukturovaných rozhovorů, dotazníkového šetření a z analýzy získaných dat.

I. Úvod.

II. Teoretická část.

III. Metodologie - strukturované a polostrukturované rozhovory, dotazníkové šetření.

IV. Výzkumné otázky - koho mladí lidé považují za seniora, osobní zkušenosti a kontakty se seniory ve svém okolí, postoje mladých lidí k seniorům a zájem o ně.

V. Závěr.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- 1) Cibulec, J.: Soužití tří generací, Práce 1980
- 2) Gubrium, J.F., Holstein, J.A.: Ways of aging, Blackwell 2003
- 3) van Pelt, N.: Umění komunikace, Advent-Orion, 2002
- 4) periodikum - The gerontologist: Washington, Gerontological Society of America

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Zuzana Hloušková**
Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2008**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2008**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Petr Pabian, Th.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 29.06.2009

Jiří Kropáč

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Zuzaně Hlouškové za vedení mé bakalářské práce. Dále bych rád poděkoval všem respondentům, kteří se mnou v průběhu výzkumu ochotně spolupracovali, a také všem blízkým za podporu při psaní.

Souhrn

Tato bakalářská práce je věnována zjištění názorů mladých lidí na postavení seniorů v Pardubicích. Autor práce představuje postoje, osobní zkušenosti a vztahy mladých lidí k seniorům. Dále je práce zaměřena na mezigenerační komunikaci, konflikt a zájem mladých o starší spoluobčany.

Klíčová slova

Mezigenerační vztahy, komunikace, konflikt, seniři

Title

Young people's opinion on the seniors in Pardubice

Abstract

This bachelor thesis deals with young people's views on the status of seniors in Pardubice. The author presents their attitudes towards the seniors, their personal experience and relations with them. Further, the thesis focuses on intergenerational communication, conflict and interest in older people.

Key words

Intergenerational relations, communication, conflict, senior

OBSAH

1 ÚVOD	8
2 TEORETICKÁ ČÁST	10
2.1 Populační situace v Pardubickém kraji	10
2.2 Život ve městě, ve společnosti	11
2.3 Formování osobnosti	12
2.4 Názory na současné generace a jejich soužití	15
2.5 Ageismus	17
2.6 Mezigenerační konflikt a konfliktní situace	18
2.7 Mezigenerační komunikace	21
3 METODOLOGIE	24
3.1 Výzkumné otázky	24
3.2 Metody výzkumu	24
3.3 Metodologické problémy	25
4 PRAKTICKÁ ČÁST	27
4.1 Obecné informace o výzkumu	27
4.2 Bližší informace o respondentech a rozhovorech	28
4.3 Kdo je mladou generací považován za seniora	29
4.4 Frekvence a místa, kde dochází k setkávání se seniory	30
4.5 Komunikace se seniory a postoj k seniorům	31
4.6 Konfliktní situace se seniory	35
4.7 Zájem o seniory, jejich aktivity a postoj ve společnosti	37
5 ZÁVĚR	42
6 POUŽITÁ LITERATURA	44
7 PŘÍLOHY	47

1 ÚVOD

Mezi lidmi podobně jako v říši živočichů existuje životní cyklus. U všech druhů můžeme vysledovat jeho stejný průběh. U všech stejně začíná a stejně i končí, těmi hlavními hraničními mezníky života jsou zrození a smrt. V čem se však životy liší, je jejich průběh. Co jednotlivé duhy a i jednotlivce samotné odlišuje je doba trvání mezi zrozením a smrtí. Někdy je život krátký a trvá pouze hodiny nebo dny, v případech jiných může život trvat i desítky let. Člověk má navíc tu možnost, že svůj život může naplnit podle svých představ, nebo k nim alespoň svůj život směřovat. Cesta za vytouženými cíli je často velice těžká a plná překážek, ale v nejlepším zájmu každého z nás je se snažit tyto překážky v cestě překonat. Cesta za těmito cíli a překonávání překážek k nim nám zabere určitý čas. A najednou, když se ohlédneme za sebe zpět, vidíme spoustu kroků a stop, které jsme zanechali v cestě za našimi cíli. Když se podíváme do zrcadla, vidíme změny na sobě - stopy, které v nás zanechal čas. Noc střídá ten a tyto stopy se dále kupí. Přichází stáří, které je sice očekávané, ale i tak nás jeho příchod překvapuje. Někdo se s touto změnou v životě vyrovnává celkem dobře, je zdravý, má milujícího partnera, děti a vnoučata, přátele a svůj volný čas umí plnohodnotně využít. Na druhou stranu jsou i jedinci, kteří neměli takové životní štěstí při pochodu po cestě života. Pro tyto lidi stáří může být jen jakousi čekárnou na smrt, koncem života či vysvobozením z něj. Jedni jsou už pomalu na konci této cesty, jiní ji však mají skoro celou ještě před sebou a teprve se na této cestě začínají rozhlížet a činit první kroky na cestě životem. Staří i mladí lidé krácejí stejnou cestou, měli by mít tedy k sobě blízko, vždyť tato cesta je spojuje. Otázkou je, zda tomu tak je i ve skutečnosti, přeci jen stojí každá skupina už na jiné straně cesty života, jedni ji začínají a druzí už pomalu končí.

Tato bakalářská práce se zabývá zjištěním názorů mladých lidí na postavení seniorů a jejich vztahu k této generaci. Cílem práce je nalézt odpovědi na otázky koho mladí lidé považují za seniora, jaké mají osobní zkušenosti s kontakty se seniory ve svém okolí a jaké postoje mladí lidé k seniorům chovají a zda mají o starší generaci zájem. Dále se pokusím nastínit, jak probíhá vzájemná komunikace a jak fungují vztahy mezi mladými a staršími lidmi žijícími v krajském městě Pardubice.

Práce je rozdělena do několika částí a v rámci těchto částí je dále členěna do dílčích tématických okruhů. V metodologické části je čtenáři přiblížen samotný

výzkum, jeho realizace a použité výzkumné metody pro získání dat od respondentů v průběhu výzkumu. V teoretické části se věnuji problematice mezigeneračních vztahů, mezigenerační komunikace, soužití a konfliktům mezi lidmi a dalším pojmům a definicím úzce souvisejících s tématem mé práce. V praktické části poté pracuji s daty získanými při výzkumu a tato data popisuji, komentuji a analyzuji. Následně shrnuji v závěry pojednávající o pohledu mladých lidí na pardubické seniory.

Proč jsem si vybral právě toto téma? Bydlím ve městě a denně se v autobusu, v nákupních střediscích, při společenských akcích a i na jiných místech setkávám s dalšími lidmi. Tito lidé potkávají další lidi. Potkávám jednotlivce procházející ulice. Potkávám páry vedoucí se za ruce a rodiny jdoucí spolu. Potkávám skupinky lidí bavící se navzájem mezi sebou. Potkávám starší nebo mladší muže a ženy, chlapce a dívky, chlapečky a holčičky. Ale když poté blíže pozoruji, kdo s kým komunikuje, kdo s kým jde po ulici, kdo s kým přichází do styku, tak to jsou lidé přibližně stejného věku, kolegové z práce, přátelé, známí, spolužáci. Nestává se moc často, abych na ulici narazil na staršího člověka, který jde v doprovodu mladého chlapce či dívky. V autobusu si také starší člověk sedne vedle staršího a stejně tak udělá i mladší, když si sedne spíš vedle mladšího. Proč tomu tak ale je, jaký mají tyto dvě generace, mladí a starší, mezi sebou vztah? Toto jsou základní myšlenky, které mě přivedly k tématu mé práce. Dalším důvodem proč jsem si toto téma práce zvolil, je v poslední době v médiích často diskutované téma - věkové složení obyvatel na území České republiky. Kde se hovoří o stárnutí populace a kde dochází, a bude docházet, k nárůstu počtu starších obyvatel, seniorů, a o možných sociálních a především ekonomických problémech. To vše přidává tomuto tématu na jeho váze.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Populační situace v Pardubickém kraji

Hlavními rysy současného věkového složení obyvatelstva České republiky jsou nízký počet a podíl dětí ve věku 0–14 let; silné zastoupení osob v ekonomicky aktivním věku a nepříliš vysoký podíl osob ve věku nad 65 let. Základní charakteristikou budoucího vývoje věkového složení bude populační stárnutí. Počet a podíl dětí, ale i věkové skupiny 15-64 let, se bude pravděpodobně snižovat i v dalších desetiletích. Na základě projekce Českého statistického úřadu by se měl počet osob starších 65 let do roku 2050 více než zdvojnásobit (ze současné jedné sedminy až téměř na třetinu). Podle Českého statistického úřadu – Pardubice obyvatelé starší 65 let tvořili v roce 2007 14,8 % populace v Pardubickém kraji. Podíl osob v této nejstarší věkové kategorii se zvyšoval během posledních let jen pozvolna, nicméně lze zde vysledovat jen nepatrný nárůst, protože přes tuto věkovou hranici přecházely početně slabé ročníky. V nejbližších letech však bude tato kategorie posílena osobami narozenými v natalitní vlně po druhé světové válce. Obyvatelstvo tak začne intenzivně stárnout, jak znázorňuje graf věkové struktury obyvatel v kraji.¹ Z grafu č.1 - Věková struktura obyvatelstva Pardubického kraje v letech 1991 a 2007 je patrné, že situace nárůstu počtu starších osob nastane přibližně do 5 let, po 10 letech dojde k jejímu utlumení, ale za dalších 10, 15 let se bude stejná situace opakovat. To vše v závislosti na silných natalitních obdobích, kdy byla porodnost vyšší oproti jiným obdobím. (Český statistický úřad: 2009)

Položme si otázku, zda je demografická situace natolik vážná, aby se musela společnost zabývat myšlenkami, jak tuto situaci řešit? Další otázkou, která vystupuje v posledních letech do popředí je možné biologické ohrožení společnosti. Existují názory, které na stárnutí populace nenahlíží jako na problém, ale naopak, přijímají jej jako logickou součást koloběhu života. Naopak tyto názory upozorňují, že jakákoliv snaha o ukvapená opatření by mohla přinést mnohem větší problémy. V souvislosti s populačním vývojem České republiky se ukazuje na ekonomické hrozby, které si s sebou tento stav nese. Těmito hrozbami jsou neufinancovatelnost penzijního a zdravotního systému. Současný stav demografického vývoje není však výraznou

---

¹ Graf a text dostupný z <http://notes.czso.cz/x/redakce.nsf/itisk/3B004367EB>

hrozbou a důvodem ke znepokojení. Na druhou stranu je ale také nutné brát v úvahu zvýšení finančních nákladů na penzi a lékařskou péči v souvislosti se zvyšujícím se počtem osob v důchodovém věku. Příčiny demografického stárnutí populací byly již dobře popsány. Na stárnutí se podílí snižování úmrtnosti ve všech věkových skupinách (značný vliv na tento jev má vzrůstající kvalita zdravotní péče), konstantní prodlužování naděje na dožití a souběžné snižování plodnosti pod záchovnou hranici 2,14 dětí na ženu. (Rabušič: 1995) V lidských společnostech, kam až sahají historické záznamy, vždy existovali staří lidé, nikdy však v takové míře, jak je tomu dnes a jak tomu bude pravděpodobně i v budoucnosti. Také, jak říká Mullan, již dříve existoval zájem, dokonce i obavy o sociální či ekonomické dopady změn v populační struktuře, ale teprve dnes přerostl v zájem celospolečenský. (Mullan: 2002) Situace stárnutí populace je částečně zmírňována imigrací cizinců na území našeho státu a propagací populační politiky a dalších opatření, jejichž cílem má být zvýšení porodnosti na území našeho státu.

2.2 Život ve městě, ve společnosti

Podle sociologa Anthony Giddense je život ve městě plný situací, kdy dva lidé kolem sebe procházejí po chodníku.

„Oba na sebe krátce pohlédnou a zběžně přelétnou očima tvář a oblečení toho druhého. Ve chvíli, kdy se míjejí, oba odvrátí zrak a vyhnou se přímému kontaktu očí. Tato scéna se odehrává milionkrát denně ve městech celého světa. Naše každodenní zvyky a interakce s jinými lidmi, do nichž vstupujeme, tudíž strukturují a utvářejí naše chování. Z jejich studia se můžeme dozvědět ledacos o nás samotných jako sociálních tvorech a o sociálním životě vůbec.“

(Giddens: 1999, s. 86-87)

Život ve městě znamená především život mezi množstvím cizích lidí, které neznáme a o které ani nestojíme. „A přece jen žijí těsně vedle nás a v tlačenici se nás dotýkají celým tělem.“ (Sokol: 2002, s. 57) Ve společnosti, v civilizaci, ve městě se člověk musí naučit chovat tak, aby neznámé lidi kolem sebe nepopudil a neprovokoval, ale aby si je přesto udržel bezpečně „od těla“. „Netečná, zdvořile lhostejná maska, kterou všichni nosíme, není známka nelidskosti, ale prostá sebeobrana proti tlaku masy lidí, mezi nimiž se stále

pohybujeme.“ (Aronson in Sokol: 2002, s. 57) Sokol tvrdí, že tento stav nevypovídá o tom, „...že by měššší lidé neměli přátele a lidské vztahy, a byli nějak vypočítaví a chladní. Patří do sociální sítě, mají své , příbuzné, známé, přátele a kolegy.“ (Sokol: 2002, s. 57) Sokol zastává názor, že osobou je člověk jen mezi ostatními lidmi a bez nich by se jí ani nemohl stát. (Sokol: 2002) Podle Taylora se člověk stává osobou jako účastník rozhovoru: „...a právě ve „veřejném prostoru“ společné řeči se osoba jednak sama formuje a udržuje a vystupuje vůči jiným.“ (Taylor: 1985, s. 276) Do společné řeči se lidé mezi sebou dostávají při vzájemných setkáních. Lidé jsou citliví na to, jak je vnímají druzí. „Používají proto mnoho forem vytváření dojmů, aby si zajistili, že na ně budou ti druzí reagovat žádoucím způsobem.“ (Giddens: 1999, s. 98) Pro lepší pochopení jiných lidí hraje významnou roli sociální inteligence, kterou je možno vnímat jako „...schopnost chápat muže a ženy, chlapce a dívky a jednat moudře v mezilidských vztazích.“ (Thorndike in Schulze, Roberts: 2007, s. 220) Sociální inteligence napovídá v situacích, kdy je zapotřebí projevit úctu k druhým.² „Ve všech tradičních společnostech se staří lidé především těší jisté úctě, a to zejména vzhledem ke svým znalostem a zkušenostem.“ (Sokol: 2002, s. 135) V souvislosti s tím autor zmiňuje i specifickou „společenskou funkci“ stáří, která má svou podstatu v předávání zkušeností, dovedností a vyprávění toho, co už lidé zažili, dělali a na co přišli. (Sokol: 2002)

2.3 Formování osobnosti

Významným předělem v životě člověka je formování jeho identity a utváření názorů a postojů. Klíčovou roli v tomto momentu hraje komunita, kde žije a jakým způsobem žije. Psycholog Erik Erikson je názoru, že „...daná obec často podcení svoji roli a vliv a nezajímá ji dlouhá, složitá etapa dětství, kterou procházejí všichni dospívající, a nechápe svou roli ve formování osobnosti mladých lidí.“ (Erikson in Quesnell: 2002, s. 23) Sociální identita poté může dodávat další informace o nás samotných a tom, jak nás vidí druzí. Jejím základem je skupina vrstevníků (peer group), jedná se o skupinu, u které předpokládáme to podobné. Lidé v této skupině mohou naše chování velmi silně ovlivnit, obzvláště v období adolescence a rané dospělosti, kdy rodina přestává být nejdůležitějším zdrojem sociálních informací. (Hayesová: 2003)

---

² Podle Sokola samotný vztah úcty začíná tím, že si člověk všimne, čím vyniká někdo jiný.

Co si představit pod postojem a názorem? Definice těchto dvou pojmů v psychologických textech jsou spjité, neboť názor předchází postoji. Postoj je v podstatě vyhodnoceným názorem. Samotný názor představuje určité stanovisko, hledisko, jednotlivce na konkrétní věc či jev. Názor přechází v postoj až po přidání hodnocení daného jevu nebo věci. Obecně názory můžeme rozlišit ve dvou rovinách, názory, které jsou pro, a ty, které jsou proti. Postoj poté představuje vyhodnocený názor, který může determinovat naše chování v určitých situacích. A postoje často ovlivňují naše chování ve vztahu k dalším osobám nebo naše chování za daných okolností. (Lašek: 2003) Jiná definice postoj vymezuje jako „...*sklon ustáleným způsobem reagovat na předměty, osoby, situace a na sebe sama.*“ (Hartl, Hartlová: 2000, s. 442) Při formování, utváření postojů a i jejich projevu mají významnou roli osobnostní rysy, které jsou stabilní a ovlivňují naše chování v nejrůznějších situacích. (Schulze, Roberts: 2007) Postoje se v literatuře často vyskytují ve spojitosti s předsudky, ty jsou součástí další kapitoly této práce. Pro formování samotných postojů jsou stanoveny různé mezníky nebo kritéria, Allport popsal čtyři podmínky formování postoje:

- individuální zkušenosti se spojují s objektem postoje a integrují se ve formě sjednoceného postoje
- postoj, který je zpočátku difúzní, se může pod vlivem zkušeností diferencovat
- stabilní postoj se může zformovat i náhle jako výsledek jediné traumatické zkušenosti
- imitace postojů, vyjádřených v chování přátel, rodičů může být zprostředkování hodnotových postojů jedince.

(Allport in Lašek: 2003, s. 51)

Postoj obsahuje tři složky, kognitivní, afektivní a behaviorální. Postoje lze dále dělit podle různých kritérií, na kladné a záporné, citové a poznávací, skryté a zjevné, individuální a skupinové. (Hartl, Hartlová: 2000) Kognitivní složka se týká názorů, informací a myšlenek. Afektivní se týká emocionálních projevů vůči objektům postoje a na jejich základě se tyto objekty stávají oblíbenými nebo neoblíbenými. Poslední, behaviorální nebo také konativní složka se týká chování k objektům postoje. Postoje bývají konzistentní a jedinec se chová v souladu se svými postoji. Stejně jako se mění

svět kolem nás, mění se částečně i naše postoje.³ Závisí to na řadě faktorů jako jsou osobnost jedince, především inteligence, na kvalitě hodnotového systému a sounáležitosti k určité sociální skupině, která se v průběhu našeho života mohou měnit. (Lašek: 2003) Důležitou životní fází při učení se porozumění společnosti a okolnímu světu je období lidského života – dospívání. „*Jedná se o významnou a dynamickou fázi vývoje osobnosti, kdy se mladý člověk neustále setkává a vyrovnává s různými vnějšími i vnitřními faktory a vlivy.*“ (Quesnell: 2002, s. 178) Podstatnou roli při vytváření osobnosti člověka hraje rodina a vzdělávací systém. Během posledních let došlo v západních zemích k výraznému posunu v chápání pojetí rodiny a její interakce v rámci společnosti. Předpokládá se, že rodina je schopná samostatné akce, nejen reakce na společenské události. Dochází k přechodu z funkční role do role strategické. Formování identity probíhá v mladém člověku a projevuje se i na jeho vztazích k vlastní rodině. (Quesnell: 2002) V rámci vzdělávacího systému dochází mezi dospívajícími k navazování nejdůležitějších vztahů mimo rodinu. Člověk zde komunikuje se svými vrstevníky a jinými dospělými osobami, než jsou jeho rodiče a další příbuzní. Quesnell vymezuje vliv vztahů k lidem ve svém okolí na formování identity dospívajících.

„Sociální prostředí tvoří lidé snažící se žít svůj život tak, jak jim byl dán. Při dospívání se mladí lidé snaží začlenit do této skupiny a přinést do ní vlastní, unikátní příspěvek. Pro nalezení vlastní cesty je zapotřebí se naučit komunikovat s ostatními lidmi a rozvíjet přitom vlastní dovednosti, znalosti.“

(Quesnell: 2002, s. 24)

Giddens se vyjádřil ke složitosti sociálního učení, kde i ty nejnvednější rozmluvy vyžadují od svých účastníků použití sdílených znalostí, které mohou mít velmi komplexní povahu.

„I docela nezávazné povídání je něčím tak složitým, že se dosud nepodařilo naprogramovat ani ty nejdokonalejší počítače, aby s lidmi rozmlouvaly tak, jako to děláme

---

³ Hazan v této souvislosti hovoří o možnosti rizika, kde sociální konkurence přerůstá do určité formy rebelie, což znamená odmítnutí základních kulturních předpokladů, na kterých jsou stereotypy o stáří konstruovány. (Hazan: 1994)

mezi sebou. Slova používaná v běžné řeči nemají přesný význam; co chceme říci nebo jak chápeme, co říká někdo jiný, to vyplývá z nevyslovených předpokladů, jež stojí v pozadí.“

(Giddens: 1999, s. 91)

2.4 Názory na současné generace a jejich soužití

Při pohledu na problematiku vztahů mezi generacemi je možné vymezit tři typy názorů: objektivní, subjektivní a předsudky. Mezi objektivní lze řadit takové názory, kdy aktéři si jsou vědomi vlastních nedostatků a předností. Tyto nedostatky a přednosti jsou však schopni vnímat i u jiné generace. Subjektivní názory, kterých se vyskytuje podstatně více, jsou výrazem nesprávného pohledu na život lidí okolo nás. Jedná se o postoje, kdy člověk, příslušník určité generace nepřipouští podstatnější chyby u své generace, ale naopak je vidí u generace jiné. Třetím typem jsou předsudky, kde každá generace si nese své vlastní. Dají se také charakterizovat jako zkostnatělé a afektivní emocionální postoje na bázi iracionality a averze. Jsou to takové názory, kdy člověk neobjektivně vystupuje vůči jiným lidem či skupinám. (Cibulec: 1980) Předsudek je postoj, obsahuje kognitivní, emocionální i konativní složku, kde největší význam je přikládán složce emocionální, složku konativní můžeme pak pozorovat při chování proti subjektu postoje. (Lašek: 2003) Podíváme-li se hlouběji na vztahy mezi generacemi i uvnitř těchto generací, které lze podle Cibulce vymezit do následujících stanovisek:

- nepřátelské až agresivní, antagonistické – permanentní nesnášenlivost, nesmířlivost a nepřátelství mezi lidmi
- nekritické, zaměřené jednostranně – negativní postoj je směřován příslušníkům jiné skupiny
- opatrnické – postoj, který není ani proti, ani pro
- neutrální – nositel postoje se bojí zaujmout stanovisko, především to negativní vůči jiné generaci, raději dané postoje neřeší
- pozitivní, přátelské – žádoucí stanovisko soužití mezi generacemi, založeno na správném posuzování lidí
- ambivalentní – názory vzniklé na základě dobré nebo špatné zkušenosti s jinými generacemi.

(Cibulec: 1980, s. 51)

Cibulec dále u každé generace popisuje její silné i slabší stránky, jenž můžeme charakterizovat jako přednosti a nedostatky. K mladé generaci se váží hodnoty jako: životní síla, zájmy, touha po novém a nekonvenčnost, chuť řešit nové úkoly a konflikty. Ve vzájemných vztazích je poté možné vysledovat kritičnost, která hraje důležitou roli především ve vztazích vůči generaci starší. Mezi další závažný nedostatek patří lehkovážnost a neukázněnost, podceňování nebezpečí. Možným nebezpečím pro styky s lidmi v okolí je vysoká míra egoismu u mladé generace. Dále můžeme uvést agresi, která se projevuje například při překonávání životních překážek. Lze však říct, že chyby mladé generace pramení z nedostatku životních zkušeností. (Cibulec: 1980) Právě životní zkušenosti, jejich bohatost jsou devizou generace starší. V souvislosti se životní zkušeností je určitě zapotřebí zmínit i životní moudro. Mezi další kladné vlastnosti zařadíme i přiměřenost reakcí, životní stabilitu a vyváženost, která se projevuje například i tím, že staří lidé umí tolerovat chyby a omyly, kterých se mladí dopouštějí. Mezi negativní znaky jsou konzervatismus přecházející až ve společenský dogmatismus, opatrnickví až zpátečnickví. Strach o vlastní osobu, je také jedním z faktů, který se projevuje tím, že staří lidé nedokáží držet krok s mladými. (Cibulec: 1980) Právě konzervativní způsob života vede často až k jeho stereotypu. Encyklopedie stereotyp popisuje jako v sociologii ustálený a navyklý vzorec myšlení nebo chování. Soubor představ, které mají příslušníci společenské skupiny o sobě (autostereotyp) nebo o jiných (heterostereotyp), sociální stereotyp obsahuje hodnotící, často iracionální soudy a mívá blízko k předsudkům. Změna individuálního i sociálního stereotypu je nesnadná, provázena negativními emocemi. (Diderot: 1999). Lašek v souvislosti s používáním stereotypů hovoří o stereotypizaci, kterou vysvětluje jako třídění lidí podle předem daných charakteristik, např. barvy pleti, výtvarku a samozřejmě sem můžeme zařadit i věk⁴. Při stereotypizaci není brán ohled na individuální schopnosti a vlastnosti jedince, na základě určitých znaků takového jedince zařadíme do předem daného šuplíku, škatulky (Lašek: 2003). Nastává situace, ke které podle Asche dochází při utváření prvního dojmu o nějakém člověku. Při takovémto setkání si často domýšlíme spoustu detailů, které jsme ve skutečnosti ani nevnímali nebo pro ně nemáme důkazy, dochází k vytváření si osobních konstruktů. Při jejich utváření používáme jakousi implicitní teorii

---

⁴ V češtině má pojem *věk* dva základní významy. V prvním případě *věk* odkazuje k počtu let prožitých jedincem od roku jeho narození. Ve druhém významu může pojem *věk* synonymicky nahrazovat koncepty jako epocha, období nebo časový úsek (Hartl, Hartlová 2000).

osobnosti, ta předpokládá, že pokud jsme objevili na nějaké osobě specifický rys, bude mít řadu dalších, které jsou s ním spojeny (Asch in Lašek: 2003).

Po shrnutí silnějších a slabších stránek lze konstatovat, že obě generace se mají navzájem čím obohatit a mají se od sebe i čemu učit, mohou si být navzájem prospěšné. V opačném případě, když by nedošlo k harmonii v soužití mezi skupinami mladých a starých lidí, může dojít k vyhraněným negativním projevům, jako je například ageismus, o kterém pojednává následující kapitola.

2.5 Ageismus

Ageismus zahrnuje negativní představy o starých lidech nebo projevy diskriminace vůči staršímu člověku nebo skupině starších (Palmore: 1990). Jiný autor, R. Kalish, charakterizuje ageismus jako:

„...často dobře míněné, ochranné (patriotizační) postoje vůči seniorům, které je staví do pasivní a submisivní role adresáta „zlého ageismu“, před nímž je „my“ (ne – staří) chráníme.“

(Kalish in The Gerontologist: 1979, s. 398)

Palmore uvádí některé příklady předsudků zakládajících ageismus:

1. nemoc – představa, že nemoc je vážný problém pro většinu z lidí přes 65 let, že tráví hodně času v posteli kvůli nemoci, cítí se unaveni, jsou odkázáni na ústavní péči, nemohou se zapojit do běžných aktivit
2. impotence – nevěnují se pohlavní aktivitě, případně abnormálně, sexualita je nedůležitá v pozdním životním cyklu
3. ošklivost – krása je spojována s mládím, s přibývajícím věkem se ženy bojí její ztráty
4. pokles duševních schopností – klesá schopnost motivace, učení
5. duševní choroba – postižení patřící ke stáří
6. zbytečnost – zdravotní stav – jsou neschopni pokračovat v práci, ti co jsou tak jejich práce je neproduktivní
7. izolace – osamělý život
8. chudoba – všeobecná představa

9. deprese – typická starší osoba je nemocná, bezmocná, Senilní, neúčinná, osamělá, v bídě, tudíž deprimovaná, postižená nutně deprezí

10. politická moc – stereotyp, že starší lidé jsou silná, sobecká politická síla.

(Palmore: 1990, s.12)

Celkově k potlačení výskytu ageismu nepřispívá ani stav soudobé společnosti:

„...především její zaměření, kde je kladen důraz na mládí, fyzickou krásu a produktivitu práce, života.“ (Tošnerová: 2002, s. 13) Na vzniku ageismu ve společnosti se velkou mírou podílí upřednostňování mládí a fyzické krásy.⁵ Staří lidé jsou ignorováni a vnímáni negativně. Staří lidé představují ekonomicky nevýhodnou skupinu pro stát, jsou neproduktivní a zatěžují státní rozpočet (starobní důchody, náklady za zdravotní péči). Vlivem rozdílnosti věkových skupin, jejich hodnot a postojů, zaměřením cílů, ke kterým skupiny směřují, může poté docházet k určitým problémům při soužití více skupin vedle sebe, a to nejen na území jednoho města. Může docházet ke konfliktům při vzájemném setkání nebo při rozhovoru osob mezi sebou.

2.6 Mezigenerační konflikt a konfliktní situace

Autorka Věra Jirásková uvádí, že mezigenerační problémy patří hned vedle manželských problémů k nejčastějším mezilidským sporům. A tak se setkáme se studenty, kteří odsuzují svého učitele před důchodem kvůli *„...totální nepružnosti myšlení zastaralým metodám výkladu, přísnému oblečení a nesnesitelné přísnosti.“* (Tošnerová: 2002, s. 12) Kvůli čemuž to mezi nimi jiskří. Pokud ale stejným způsobem učí a obléká se pedagog mladší je nahlížen jako *„...svůj“, „stylový“, „postmoderní“, dokonce i ty samé metody jsou u něj brány jako snesitelné, ba i revoluční.“* (Jirásková: 2005, s. 20) Jedním z důvodů proč ke konfliktům je fakt, který Tošnerová jako důsledek nedostatku mezigeneračních setkání, *„...kdy společnost je segregována na věkově podobné skupiny, špatně mezi sebou komunikující. Zdůrazňovány jsou rozdíly, nikoliv spojující prvky“* (Tošnerová: 2002, s. 39). Teorie sociální identity, již se ve svém díle zabýval Tajfel staví na základní hypotéze, že lidé chtějí mít pozitivní obrázek sami o sobě (*self-identity*). A protože velká část naší identity je založena na identitě naší skupiny, do které patříme nebo patřit chceme, můžeme tohoto cíle dosáhnout, pokud

---

⁵ V souvislosti s upřednostňováním hodnot jako je mládí a fyzická krása se hovoří o tzv. juvenilní společnosti, která právě tyto hodnoty naplňuje.

budeme pozitivně vnímat právě tu skupinu (skupiny), ke které náležíme, a negativně percipovat skupinu cizí. Senioři by se za tohoto předpokladu měli snažit udržovat pozitivnější obrázek seniorů a mladí zase preferovat skupinu vlastní, čehož by dosahovali negativnějšími pohledy na skupinu cizí (my nejsme jako oni). Je ovšem otázkou, zda je možné říci, že by věkové skupiny uniformě snižovaly hodnotu skupin v jiném věku, resp. zda by taková praxe nevedla k otevřeným sociálním konfliktům. (Tajfel 1978) Některé z forem generačních konfliktů jsou zastoupeny ve většině společností. Jejich projevy bývají však odlišné, nabývají různých forem a intenzity, od verbálních argumentací až po projevy násilí. Jen velmi zřídka se projeví jako problém celospolečenské povahy. Společnost totiž disponuje řadou obraných mechanismů, které případné věkové a mezigenerační konflikty otupují a brání jejich celospolečenské eskalaci. (Foner 1987) Ve věkových/generačních konfliktech proti sobě nestojí vždy nutně generace nejmladší a nejstarší, proti sobě mohou stát i sousedící generační skupiny.⁶ Byť si tak nepřejeme, konflikty jsou součástí našich životů. Každý večer při sledování zpráv nás zahrnují informace o konfliktech na celém světě. Rabiňáková a Mičienka se o výskytu konfliktů vyjádřili následovně:

„Konflikty zde najdeme v mnoha různých podobách, od mezinárodních sporů, politických soubojů a incidentů na hranicích, až po osobní rozepře, jež přerostly do násilného napadení nebo dokonce zabití člověka.“

(Rabiňáková, Mičienka: 2004, s. 15)

Slovo konflikt pochází z latinského výrazu *conflictus*, který znamená: „srazit se spolu“. Zdá se, že naše individuální zkušenost s konfliktem se pohybuje ve dvou rovinách, které lze paušalizovat jako pozitivní a negativní. (Rabiňáková, Mičienka: 2004) Obecně ke konfliktu dochází, pokud se vyskytne nesoulad v nitru člověka nebo mezi jednotlivci nebo skupinami.⁷ V literatuře se vyskytují mnohá dělení konfliktů, mezi základní patří dělení podle počtu zúčastněných osob (intrapersonální, interpersonální, skupinové a meziskupinové. Další dělení může být podle psychologické charakteristiky, kde do popředí vystupují různé aspekty (kognitivní, motivační,

---

⁶ Kalish dokonce vidí generace nejmladších a nejstarších jako významné spojence (angl. *generation-gap allies*), kteří se ve společnosti potýkají se stejnými problémy, např. neustálé upozorňování na svoji neproduktivní roli ve společnosti. (Kalish in *The Gerontologist*: 1969)

⁷ Toto potvrzuje další definice konfliktu, ve které Křivohlavý konflikt definuje jako střetnutí dvou nebo více zcela nebo do určité míry navzájem se vylučujících či protichůdných snah, sil a tendencí. (Křivohlavý: 2002)

emocionální). Z hlediska psychologie můžeme konflikty dělit také na konflikty představ, názorů, postojů a zájmů. (Křivohlavý: 2002) Příčiny vzniku konfliktu jsou různé, mohou být způsobeny rozdílným hodnotovým systémem, psychologickými potřebami, majetkovými důvody. Významným zdrojem jsou neshody v zastávaných hodnotách. Nové ekonomické, sociální či politické trendy obvykle silněji zasahují mladší generace, které ještě nepřilnuly k ustanoveným vzorcům, jež má naopak starší generace silně zakotvené socializací (Foner: 1987) Hodnotový systém je základ našich názorů, proto tento typ konfliktů patří mezi nejhůře snesitelné a řešitelné. Obvyklou reakcí je stáhnutí se do sebe. (Rabiňáková, Mičienka: 2004) Při řešení konfliktů obsahující rozdílné názory na systém hodnot, neznamená, že nutně dojde k přehodnocení názorů na jedné nebo obou stranách. Rabiňáková a Mičienka řešení tohoto typu konfliktu vidí následovně:

„Často vzájemné uvědomění si skutečnosti, že každý vidí svět a momentálně vzniklou situaci jinak, může pomoci vyjasnit cestu k řešení. Opět platí skutečnost, že pokud je tento typ konfliktu řešen pouze na úrovni konfliktu majetkového nebo konfliktu vyvolaného psychologickými potřebami, může se projevit znovu za jiných okolností.“

(Rabiňáková, Mičienka: 2004, s. 19)

Ačkoliv je každý konflikt specifický, mají všechny konflikty, tedy i ty mezigenerační, stejnou metodologickou výstavbu. Ta je tvořena čtyřmi základními rovinami (Jirásková: 2005):

- 1) porozumění konfliktu - definice konfliktu, postoje ke konfliktu, cyklus konfliktu, typy konfliktu
- 2) vyhodnocení (eskalace) konfliktu a jeho zmírnění (deeskalace) - příčiny konfliktu, druhy konfliktu a prolomení konfliktu
- 3) přístupy ke konfliktu - únik, přizpůsobení, konfrontace, souboj
- 4) řešení konfliktu - řešení problému, kompromis, dohoda.

Pro úspěšné zvládnutí konfliktu existují různá doporučení, čeho se vyvarovat a na druhou stranu, čemu bychom v průběhu konfliktu měli věnovat více pozornosti, za účelem jeho eliminace. Obecně bychom neměli nadávat, vyhrožovat, vyjadřovat se negativně, komentovat fyzický vzhled, podceňovat, přerušovat a provokovat druhou

stranu. Naopak pro zvládnutí konfliktu je doporučováno zůstat na svém místě, mluvit klidně a konstruktivně, věnovat pozornost námitkám a snažit se najít řešení. (van Pelt 2002) Rozhovor je vhodné zařadit na začátek celé vznikající konfliktní situace.

(Křivohlavý 2002) Věcem a situacím, které na nás působí negativně, zanechávají v nás špatné pocity, se snažíme předcházet, vyvarovat se jich a jejich opakování. Účelným nástrojem pro předcházení konfliktů a obecně i násilí je komunikace. Schopnost mluvit a rozumět nám pomáhá se lépe orientovat ve společnosti, mezi lidmi v okolí.

2.7 Mezigenerační komunikace

Podle Hayesové je základem sociální interakce komunikace. Ta naplňuje náš každodenní život, je jeho nedílnou součástí. (Hayesová: 2003) V rámci sociální interakce se Lašek vyjadřuje o jednostranné komunikaci (zpráva či sdělení) a oboustranné komunikaci (interakci). Skrze komunikaci předáváme informace druhým nebo je naopak od druhých přijímáme, a to nejen slovem, ale i písmem a celou řadou neverbálních komunikačních projevů (gesta, mimika, haptika). (Lašek:2003) Přičemž neverbální komunikace může sloužit pro společenské účely jako náhrada řeči, napomáhání řeči, vyjádření postojů a emocí. (Argyle 1972 in Hayesová: 2003) Neverbální komunikace hraje důležitou roli při konfliktních situacích, neboť pouhým pohledem, gesty, zabarvením hlasu je možné vyjádřit spoustu věcí, na kterou často samotná slova nestačí. (Křivohlavý: 2002) Podstata mezigenerační komunikace tkví ve zprostředkování rozumění a dorozumění mezi lidmi, které jsou nezbytnými předpoklady pro kvalitu života. Žijeme ve společnosti, kde se vyskytuje pluralita myslí, v nichž se může ztrácet schopnost komunikovat. Může tak docházet ke stále obtížnější mezigenerační komunikaci (Jirásková: 2005). V mezigenerační komunikaci se mohou vyskytovat i některé překážky, které mají vysloveně mezigenerační parametry a které mohou narušovat její průběh. Jirásková uvádí tyto příklady:

- diskriminace s ohledem na věk
- prožité „historické“ události
- charakter společenských poměrů, v nichž se odehrála převážná část života
- rozdílně založené a rozvíjené vzdělání
- rozdílné životní zkušenosti
- zdravotní stav

- příležitosti seberealizace
- orientovanost ve světě moderních technologií a postmoderního pluralismu
- představy o tom, co je patřičné a slušné, o významu etikety
- kvalita mluvního i psaného projevu, vytríbenost a bohatost verbálního projevu
- pojetí důstojnosti

(Jirásková: 2005)

V rámci komunikace s ostatními je důležité umět naslouchat, které souvisí se základním východiskem komunikace, akceptací druhého jako toho, kdo je sice jiný ale je také osobností s mnoha zkušenostmi, prožitky, poznatky (Jirásková: 2005). Samotné naslouchání není snadné, nese s sebou celou řadu aspektů – soustředěnost, rozumět mimice, mluvícího, usilovat o oční kontakt, volit správné otázky a umět se ve správný čas odmlčet.⁸ To vše s sebou přináší určité úsilí, které je však vynaloženo na úkor dobré věci, kterou je zlepšení vzájemných vztahů (van Pelt: 2002). Správné naslouchání může vést až k dorozumění. K porozumění může nastat za předpokladu, máme-li něco společného, ať už je to cokoliv. Aby však komunikace měla smysl, musí též existovat odlišnost účastníků, ale ne zase do takové míry, abychom si nemohli porozumět (Plaňava: 2005).

Existují i typy jednání, které mají negativní dopad na průběh komunikace mezi jejími aktéry. Mezi tyto typy patří například komandování, kdy některé děti si již od malička zvykly komandovat své sourozence, rodiče a hlavně i prarodiče, kteří jim toto jednání trpí. Což může mít za důsledek neuznávání autority druhých lidí (Cibulec 1980). Dalšími nežádoucími projevy komunikace jsou osočování, pomlouvání a zasahování do soukromí jiným lidem (Cibulec 1980). Kde ale hledat cestu k nápravě? Sokol (2002) ji vidí v uvědomění si své viny. Pro tento stav je však potřeba součinnosti druhého, který přijme omluvu za předešlé jednání.

Plaňava při hledání témat pro komunikaci se seniory nabádá k začátkům konverzace u toho, o čem se staří lidé rádi baví. Jsou to vzpomínky na minulost a vyprávění o ní, aktivity z jejich středního věku, co by udělali, kdyby mohli. Se starými lidmi se doporučuje komunikovat s uceleným přístupem, s vědomím o problémech, které staří přináší, více se zaměřit na řešení konkrétního problému než se snažit o změnu postojů. Vést staré lidi k přijetí stáří a moudrosti, sdílet s nimi smutek při vzpomínkách,

---

⁸Ernest Hemingway v této souvislosti jednou řekl: „Potřebujeme dva roky k tomu, abychom se naučili mluvit, a šedesát, abychom se naučili mlčet.“

které nejsou vždy jen radostné. Je však brát v potaz, že jsou i věci, na které je důležité dávat pozor při komunikaci se staršími osobami. Jednak je to snížení výkonnosti krátkodobé paměti a také rigidní, ulpínavé až těžkopadné myšlení některých ze zástupců starší generace. Hlavními doporučeními je: „... *mluvit hlasitě, za druhé pomalu a za třetí často*“ (Plaňava: 2005, s. 25).

3 METODOLOGIE

3.1 Výzkumné otázky

Cílem mé bakalářské práce je především odpovědět na tyto výzkumné otázky: *Koho mladí lidé považují za seniory, jaké mají osobní zkušenosti s kontakty se seniory ve svém okolí a jaké postoje mladí lidé k seniorům chovají a zda mají o starší generaci zájem.*

Stanovení si výzkumných otázek stálo na počátku zahájení výzkumu a příprav pro sepsání práce celkově. Po jejich sepsání došlo k nastudování si teorie na základě dostupné literatury týkající se dané problematiky. Jednalo se tedy o přiblížení si teoretické oblasti, což obsahovalo studium dostupné literatury a následné uspořádání získaných informací do určitého celku, jehož účelem je pojednávat o problematice související s tématem, potažmo výzkumem.

Klíčovou postavou při samotném výzkumu byla moje mladší sestra Hana, které je 16 let. Stala se pro mě jakýmsi prostředníkem, zprostředkovatelem kontaktu s mladými lidmi, ke kterým má věkově přeci jen o něco blíže než já. Její role spočívala ve shánění respondentů v obou fázích výzkumu. V první fázi výzkumu se jednalo o rozdání dotazníků mezi její kamarády a lidi z jejího širšího okolí. V druhé fázi poté v pomoci při vyhledávání respondentů pro rozhovory. Dále jsem se také snažil využít techniku sněhové koule k opatření dalších dotazovaných.

3.2 Metody výzkumu

Pro svůj výzkum jsem zvolil kvantitativní i kvalitativní výzkumné metody. Z kvantitativních metod jsem využil dotazníkového šetření. Tato výzkumná část byla první fází výzkumu. Na základě tohoto šetření došlo k zjištění názorů a postojů mladých lidí v obecné rovině a zjištění názorové hladiny na větším vzorku respondentů. Zjištění mě také utvrdila v tom, že mnou zvolené výzkumné otázky byly správné.

Kvalitativně provedený výzkum přitom určuje charakter práce. Pro zprávu o kvalitativním výzkumu je charakteristický poměrně podrobný popis místa zkoumání a především četné citace z rozhovorů. V neposlední řadě se klade důraz rovněž na charakter výsledků výzkumu, který je stěžejním zdrojem informací. Vzhledem k tomu, že „...kvalitativní výzkum pracuje s omezeným počtem respondentů, vznikají obtíže se

zobecnováním výsledků takového výzkumu“ (Hendl 2005: 174-176).

Rozhovor vnímám jako základní metodu při získávání informací kvalitativního charakteru, proto jsem jich ve druhé fázi v rámci kvalitativního výzkumu využil. Ke zjištění dalších dat a informací bylo příhodné zvolení dvou typů rozhovorů. Občas se hranice těchto typů v rámci průběhu rozhovoru dala jen těžko najít. Jednalo se především o využití tzv. narativních rozhovorů (volného vyprávění) kombinovaný s metodou rozhovorů s částečnou přípravou (polostukturované rozhovory). Standardně jsem se přikláněl spíše pro využití rozhovoru probíhajícího volnou formou, ale v několika situacích bylo zapotřebí kombinace obou forem rozhovoru nebo se spíše přiklánět k určité struktuře. Záleželo na typu respondenta. Musím však říci, že s výběrem respondentů jsem měl štěstí a narazil jsem na mladé lidi, kteří se dokázali rozhovořit na dané téma.

Rozhovory s respondenty probíhaly na různých místech a nebyly nijak dopředu připravované. Veděl jsem jen, na co přibližně bych se rád respondentů zeptal, pokud tak již neučinili sami v rámci často až rozvěrného vyprávění. Kde byly rozhovory uskutečněny záleželo na vzájemné domluvě. Jelikož jsem respondenty přímo neznal, snažil jsem se zpočátku o navození přátelské atmosféry. Nechal jsem respondenty zpočátku mluvit o tom, o čem sami rádi hovoří a postupně jsem je nasměroval na otázky pro daný výzkum relevantní. Tento přístup se mně velmi osvědčil při získání jejich důvěry. Další přiblížení použitých výzkumných metod a především jejich obsah je uveden v kapitole pojednávající o samotném výzkumu, v praktické části.

3.3 Metodologické problémy

Během výzkumu jsem se musel vypořádat s několika drobnými metodologickými problémy. Problémy vycházely především z neochoty respondentů zaznamenávat rozhovory na diktafon. S tímto problémem jsem se potýkal ve dvou případech. K nahrávání rozhovoru poté nakonec došlo, ale ukázalo se, že diktafon působí jako rušivý element. Tento problém jsem se snažil eliminovat tím, že jsem prodlužoval rozhovory v počáteční fázi. Aby došlo k částečnému odstranění bloku, způsobovaného diktafonem, k určitému adaptování se v této situaci pro mladé nezvyklé. V jednom případě rozhovor nebyl na diktafon zaznamenáván vůbec. Mým úkolem tedy bylo snažit si zapsat výpovědi respondentů během rozhovoru. Což mohlo mít částečně i

negativní efekt na výsledky rozhovoru, respektive respondentům mohlo být poskytnuto nepatrné množství času na promyšlení si odpovědi.

4 PRAKTICKÁ ČÁST

Významným zdrojem informací k tématu mé bakalářské práce jsou data získaná během výzkumu, tj. přímo od respondentů studované skupiny. Těmi byli mladí obyvatelé města Pardubice.

4.1 Obecné informace o výzkumu

Již v metodologické části zmíněné výzkumné otázky byly definovány před začátkem výzkumu a vzniku samotné práce. Mým záměrem bylo skrze výzkumné otázky blíže specifikovat zaměření bakalářské práce a samotného výzkumu jakožto nezbytné součásti práce. Jedná o základní okruhy otázek týkajících se dané problematiky. Získání informací spojených s vybraným tématem bakalářské práce, informací vedoucích ke zjištění názorů mladých lidí na seniory v Pardubicích. Na základě výzkumných otázek a jejich rozšíření pro potřeby samotného výzkumu došlo ke sběru dat v terénu prostřednictvím dotazníkového šetření a rozhovorů. Po sběru dat následovala jejich analýza. Vlastní výzkum probíhal celkem ve dvou fázích, rozdělených podle výzkumných metod, kterých bylo pro sběr dat využito. Časové rozmezí výzkumu spadá do období mezi srpen 2008 – březen 2009. Jak již samotný název práce napovídá, jako místo výzkumu bylo zvoleno město mého bydliště, Pardubice.

V první fázi výzkumu bylo pro sběr dat mezi respondenty využito strukturovaného dotazníku, který příkládám v závěru práce mezi její přílohy. Dotazník je složen celkem z 15 otázek. V rámci některých otázek pro zpřesnění odpovědi a její komplexnost bylo využito i doplňujících podotázek. Otázky jsou kombinovány z otázek otevřených i uzavřených. Celý dotazník byl koncipován tak, aby postihl co nejlépe výše zmíněné okruhy výzkumných otázek. Dotazník byl vyplněn 35 respondenty. Na základě dotazníkového šetření proběhl sběr dat, která byla následně analyzována pro výzkumnou zprávu. Z této analýzy jsem poté vycházel i v následující fázi výzkumu. Druhou výzkumnou fází bylo provedení celkem 9 rozhovorů s vybranými respondenty. Délka rozhovorů byla různá, nejčastěji však kolem 20 minut. Rozhovory s mladými lidmi byly zaměřeny na otázky podobné těm, který byly uváděny v dotazníku, a také

otázkám, které se naskytly jako nové po provedení analýzy dotazníkového šetření, nebo vyšly najevo jako zajímavé při vlastním rozhovoru. V rámci samotného rozhovoru lze na základě odpovědí respondentů své otázky směřovat k hlubšímu, detailnějšímu zjištění v dané problematice a sledovat i reakce respondentů při odpovědích. Tázal jsem se blíže na otázky zaměřené na povahu vzájemné komunikace mezi respondenty a seniory, na problémy, ke kterým může dojít, a jak se v řadě případů ukázalo také došlo, při vzájemném kontaktu, abych se dozvěděl více o této problematice, než bylo patrné v první fázi výzkumu z vyplněných dotazníků, které výskyt konfliktů a komunikačních problémů mezi mladými a seniory potvrdily.

Jak určuje samotný název práce, respondenty pro svůj výzkum jsem volil mezi mladými lidmi ze svého okolí. Přesná věková hranice nebyla přímo stanovena. Věk všech respondentů se pohyboval v rozmezí 14 a 20 let věku. Věkový průměr respondentů byl přibližně 17 let a vzorek respondentů postihoval rovnoměrné zastoupení mužů a žen, chlapců a dívek. Probíhající vzdělání u respondentů probíhalo na školách základních, odborných, středních a učilištích. Ojediněle mezi staršími respondenty byli v současné době studenti vysokých škol nebo lidé již pracující.

Výzkumná zjištění uvádím v následujících blocích rozdělených podle tématických částí výzkumu doplněných o výsledky výzkumu a vybrané citace respondentů z rozhovorů (R1-R9⁹) nebo úryvky z našich vzájemných rozhovorů, které v rámci výzkumu proběhly (R1-R9/Já).

4.2 Bližší informace o respondentech a rozhovorech

V tabulce na další stránce uvádím údaje o respondentech a rozhovorech, které byly v rámci výzkumu uskutečněny. Mezi uváděné údaje jsem zařadil pohlaví, věk respondenta a místo a datum rozhovoru.

---

⁹ R1-R9 slouží jako označení jednotlivých respondentů pro přehlednost výpovědí v textu.

respondent	pohlaví	věk	místo rozhovoru	datum
R1	dívka	15	venku	srpen 2008
R2	dívka	17	venku	srpen 2008
R3	chlapec	18	před školou	září 2008
R4	chlapec	16	skatepark	září 2008
R5	chlapec	15	venku	říjen 2008
R6	dívka	16	doma	prosinec 2008
R7	chlapec	19	na pracovišti	březen 2009
R8	dívka	17	venku	březen 2009
R9	chlapec	16	doma	březen 2009

4.3 Kdo je mladou generací považován za seniora

Již výše ve výzkumných otázkách byl uveden zájem o zjištění na základě čeho, jakých znaků a vlastností mladí lidé považují někoho za seniora, a kdo to vlastně senior je, koho představuje. Podle nejčastějších odpovědí mladých respondentů lze za seniora považovat člověka věku přesahujícího určitou věkovou hranici, nepracujícího a pobírajícího starobní důchod. Jako věková hranice pro vnímání seniority byla nejčastěji uváděna hranice 60 let věku, část z respondentů však uvedla i věk jiný, vyšší. Přikládám jednu z nejčastějších odpovědí respondentů demonstrující výše uvedené konstatování.

R5: *„Seniorem je pro mě člověk vyšší věkové kategorie, nad 60 let, nějaký starší pán nebo žena s šedějma vlasama.“*

Objevila se však i negativně mířená odpověď na tuto otázku.

R3: *„Senior je starý člověk s nadbytkem volného času a asi i peněz, i když si neustále stěžuje, že žádné nemá a stát mu víc nedá. Dále pak rád vypráví o svém špatném zdravotním stavu, ale že pobere nákupní tašky o nemalé hmotnosti a dobíhá s nimi autobus již opomíjí.“*

K určení věku napoví vzhled samotného člověka, především jeho obličej a na první pohled viditelné znaky, vrásky v obličejí, řídké vlasy převážně bílé nebo šedé barvy a další dojmy příslušné osobnímu vjemu a úsudku. Dalším uváděným znakem mezi výpověďmi respondentů bylo oblečení typické pro starší generaci, které není moc barevné a působí u všech jednotně. Někteří respondenti zmínili i zdravotní stav těchto osob, viditelné zdravotní problémy, např. chůze o holi.

4.4 Frekvence a místa, kde dochází k setkávání se seniory

Osobní zkušenosti mladých lidí ze setkání se seniory vyplývají z četnosti vzájemné sociální interakce mezi oběma skupinami, tedy z počtu vzájemného střetávání se a navázání kontaktu. Přeci jen tato setkání, přímé osobní zkušenosti, ovlivňují jejich postoje vůči seniorům nejvíce a mají nemalý vliv na povahu vzájemného vztahu mezi oběma generacemi. Otázky v tomto bloku byly zaměřeny na zjištění, jak často dochází k vzájemnému kontaktu mezi skupinami, jak často se dají spolu navzájem do řeči a naváží osobní kontakt. Místo setkání nebylo přesně vymezeno, zahrnuje veškerá prostranství, kde se můžou obě skupiny vzájemně setkat, počínaje rodinnou oslavou, v užším nebo širším rodinném kruhu, cestu v městské hromadné dopravě, setkání se při nákupech v obchodních domech, eventuelně na nejrůznějších kulturních akcích, divadlem počínaje a výstavou konče. Na základě těchto otázek a odpovědí na ně bylo zjištěno, že mladí lidé se seniory nepřichází příliš často do osobního kontaktu. Častěji než dvakrát týdně se seniory setkává přibližně desetina dotazovaných. Z výsledku výpovědí je patrné, že vzájemný kontakt obou skupin, jejich členů, není častý. Není nijak pravidelný a jedná se o nahodilá setkání, která se omezila pouze na minimální dobu určenou pro vzájemné setkání.

R2: *„K babičce a dědovi jezdíme málo, jen když má někdo svátek nebo narozeniny, tak takhle. Občas jim rodiče i zavolaj nebo oni nám, ale to jsou rozhovory o ničem a jen na chvíli, oni furt aby neprovolali peníze a to i když člověk volá jim. S dalšíma do styku moc nepřijdu, občas když jedu autobusem, tak nějaký starý co si sednou vedle na mě mluvěj, ale to jde jedním uchem dovnitř a druhým ven, co si má s nima člověk co povídat.*

Pro zjištění místa nejčastějšího setkání se seniory na veřejnosti měli dotazovaní na výběr ze 4 možností, kde bylo jejich úkolem zároveň i vyhodnotit, jak často přicházejí se seniory do styku právě na tomto místě. V případě setkání se seniory na jiném místě než uvedeném v nabídce měli respondenti možnost uvést, o jaké místo se jednalo. Tuto možnost však nikdo z respondentů nevyužil. Výsledné hodnoty byly zpracovány do grafu č. 2 – Místo setkání se seniory. Respondenti při rozhovorech jako možnosti místa setkání se seniory uvedli v tyto výpovědi, které komentují výsledky vzešlé z odpovědí respondentů z předchozího dotazníkového šetření:

R1.: *„Člověk na ně narazí skoro všude, hlavně nejvíc jsou vidět v nacpanym autobusu, ...“*

R6: *„Zrovna nedávno na našem závěrečným plese v tanečních se tam přišli snad všichni podívat na svoje vnoučata, jich tam bylo jak psů.“*

R8: *„Nejvíc jich člověk vidí v autobusu, když si hledá místo, kam by si sednul. A když jich není plnej bus, u Kauflandu přistoupěj další a doplňej počty.“*

Mezi další výzkumné otázky poté patří postoje mladých k seniorům, vzájemná komunikace mezi skupinami a konfliktní situace, ke kterým mohlo dojít při setkáních. Tyto otázky se ukázaly jako velmi důležité pro téma mé práce a s ní související výzkum, a proto jsem jim v druhé fázi výzkumu, tedy při provádění rozhovorů s respondenty, věnoval největší pozornost.

4.5 Komunikace se seniory a postoj k seniorům

V rámci okruhu těchto otázek bylo zjištěno, jak často a jak vůbec probíhá komunikace se seniory. Zda mladí lidé komunikaci se seniory vyhledávají, nebo naopak se příležitosti ke komunikaci straní, a jaký postoj k seniorům vůbec mají. Při rozhovorech jsem se poté zaměřil také na bloky, problémy či bariéry v komunikaci. Při zjišťování postojů ke starším spoluobčanům byla mým cílem informace, proč mají mladí právě tento postoj ke generaci z opačného věkového spektra a co respondenty přimělo k utvoření si právě takového postoje.

Na otázku jestli se mladí lidé rádi baví se starými lidmi označilo 83% z respondentů dotazníkového šetření spíše ano, 13% odpovědělo spíše ne a jen jeden člověk označil možnost, že se starými lidmi se nebaví vůbec. Obecně lze říci, že mladí lidé se tedy vzájemné komunikaci se seniory nevyhýbají, dokáží se seniory komunikovat. Problémem komunikace je spojitost a návaznost na četnost setkávání, kde důsledkem malého počtu vzájemných střetnutí není vzájemná komunikace příliš častá. Přeci jen s člověkem nebo i skupinou, se kterou dochází k častější interakci, je snazší navázání komunikace a širší možnost konverzačních témat pro zavedení a udržení řeči. Již výše zmíněný problém, který ze zjištění výzkumu vzešel, je malý výskyt společných témat pro vzájemnou komunikaci. Když už k navázání řeči dojde, obvykle rozhovor nemá dlouhého trvání.

R5: *„Moc si neumím představit, co bych si s nimi více měl povídat. Jsou prostě někde úplně jinde než jsem já nebo další lidi z mojího okolí. Možná o počasí, ale to se taky nedá pořádkem. Je těžký najít s nimi společný téma, o kterým by se dalo víc bavit. Nevím co je zajímavá, co dělají. Spíš se jen zeptat a odpovědět, to samý z jejich strany. Ale na nějaký rozhovor to prostě není. To vidím třeba když jedu jednou za čas k babičce, tak se jen optám co škola, co fotbal a to je všechno, já se jim ani neptám, protože to pak slyším, když sedíme u stolu a bavíme se s rodičema.“*

Já: *„Co myslíš, že by pomohlo tomu, abyste si měli spolu více co říct?“*

R5: *„Hele to takhle nevím, to je těžký říct, ale asi by to chtělo ty lidi víc poznat, víc o nich vědět, co dělají, co je baví a tak. Takhle nemůžu soudit, vim toho o nich fakt málo, až tolik se o ně nezajímám, ale zas ne že by mi byli úplně ukradený, jen mám jiný věci na práci.“*

Já: *„Dokážeš si představit, že by sis ten čas našel?“*

R5: *„Asi jo, ale takhle si to neumím představit. Ale asi by to nemuselo bejt úplně špatný.“*

Já: *„Proč myslíš?“*

R5: *„Občas co říká děda třeba mi přijde zajímavý, že si hodně věcí co zažili oni nebo jiný pamatujou a uměj o tom vyprávět. Tak jestli to je takhle i u ostatních, tak bych se tomu nebránil.“*

Pokud však obě strany projeví zájem, dokáží mezi sebou najít, alespoň se o to v některých případech snaží, společná témata ke komunikaci. Respondent č.7

komentoval se vyjádřil ke vzájemné komunikaci vyjádřil v našem následujícím rozhovoru.

Já: *„Dokážeš se bavit se starejma lidma?“*

R7: *„Já sám nemám problém se s nima nebavit. Oni ho asi taky nemaj, ale že bych je třeba sám oslovil a začal se s nima bavit v busu nebo na ulici to zas né. A abych čekal, jestli oni promluvěj na mě, tak to taky nečekám, bych se nejspíš ani nedočkal. Každěj si hledí svýho a jde si za svym. Nevím, zdá se mi, že jsou i nějaký plachý a bojej se, ale to je jen můj názor.“*

Já: *„Jaks na to přišel, že se bojej?“*

R7: *„To podle toho jak choděj kolem tebe a koukaj na tebe. Prostě mi to tak přijde, ale třeba to tak není. Všim sem si toho třeba v busu, když nastupujou, tak si tě nejdřív jakoby prohlídnou než si vedle tebe sednou, teda pokud není někde jinde volnej flek. To se pak tlačej přes nacpanaj bus klidně až na druhou stranu. Sranda když sebou táhnou tu jejich bagáž s rohlikama nebo pro co furt jezďej. Víš jak, já taky bych si sednul sám, ale zas nejsem zas takovej, abych kvůli tomu šel přes celej bus. Hlavně nechápu co voni pořád dělaj. Že si sedaj jako tam, blíž do uličky a vedle nich pak je volno, ale člověk si tam pak nesedne, by se jich pak musel doprosit, to raděj se pak podíváš jestli není volno ještě nikde nebo si stoupneš vedle a myslíš si svoje. Jesli vystupujou další zastávku, tak se zas nechce je prosit o to, aby je někdo pustil ven, ale když voni nejčastěji jezďej vod Kaufu ke hřbitovu a to máš dlouho cestu.“*

Já: *„A když jsi někdy jel autobusem, stalo se, že by na tebe začali mluvit a povídat si s tebou?“*

R7: *„To se mi stávalo spíš dřív, když sem byl mladší. Ted' už docela dlouho ne, bude asi taky tím, že jezdim s mp3 a poslouchám. Tuhle akorát něco se mě nějaká stará paní ptala, kde má vystoupit. A to bylo všechno.“*

Já: *„A na co se tě třeba ptali, když si byl menší?“*

R7: *„Hele to si fakt už nepamatuju, ale nic hroznýho to nebylo. Tak normálně, jestli jedu ze školy, jestli se těším na prázdniny a táák. Kdyby se mě někdo takhle ptal dneska, tak mi přijde krapet divnej a to nemusí bejt ani starej.“*

Předmětem dalšího zjištění bylo zmapování postojů mladé generace k generaci seniorů. Respondenti měli možnost vyjádřit se ke svému vztahu k seniorům. Jestli na nich něco mají rádi a naopak, co mladým lidem na starších spoluobčanech vadí. Opět

většina dotázaných odpověděla, že na seniorech mají něco rádi, konkrétně poté byla uváděna fakta, co je to. Z titulovaných věcí mají mladí především na seniorech rádi jejich zkušenosti, moudro, vitalitu a chuť do života. Dále pak zájmy, nadhled a třeba i ochotu spojenou se snahou seniorů se učit novým věcem.

R1: *„Každý člověk je něčím zajímavý. Oni tím pádem taky. Mají hodně zkušeností ze života, kterými nás můžou obohatit, ale zas nic se nemá přehánět. Jak mají občas sklony tě pořád poučovat, vychovávat a tak. Pak se občas divím, jak jsou některý v jejich věku aktivní. Že neztratili zájem o to co je bavilo a dělali dřív.“*

R9: *„Hele třeba jako můj strejda, tomu je skoro už 70 a nedávno se naučil surfovat na netu a založil si email. Ale zas takový nejsou všichni, strejda buse asi výjimka, spíš si myslím, že jsou lidi, kteří zamrzli na technický úrovni černobílejších televizí.“*

Na druhou stranu, přibližně stejnému počtu respondentů na seniorech něco vadí, byly zmiňovány možnosti v rozdílných názorech, zastaralost, chování seniorů za určitých situací, mrzutost, netolerance a pletení se do věcí, které jim nejsou vlastní.

R2: *„Přijde mi někdy, že jsou takový zapšklý, jak bych to řekla jinak, mrzutý asi. Fakt se občas tvářej na facku, když na tebe koukají. A když jim něco vadí, tak ti to dají pořádně sežrat. Zas tuhle v autobusu mi nějaká babča povídala, že bych si měla ztlumit hudbu, jinak prej ohluchnu. Jako zas tak nahlas jsem to neměla, ale hlavně co jí je po tom. Hlavně že když si oni jezdějí busem a začne jim zvonit telefon, to to řve na celý kolo a hlavně ta melodie.“*

Celkový postoj mladých lidí k seniorům je předmětem další otázky, kde odpovědi byly zobecněny tak, aby mohly být shrnuty do grafu č. 3 – Postoj k seniorům. Z postojů mladých k seniorům vychází i vzájemné vztahy, kde bylo předmětem zjištění, co by se na vzájemných vztazích dalo zlepšovat. Nejčastěji byla uvedena vzájemná komunikace, dále pak mezigenerační pochopení a tolerance pro obě strany, solidarita a respekt, zlepšení informovanosti seniorů v určitých oblastech (technika), seznámit je s novými technologiemi.

Já: „Co podle tebe by se dalo zlepšit na vzájemných vztazích?“

R2: „Ty jo, ty máš teda otázky. Těžko říct, vždycky je co zlepšovat. Asi ta komunikace a pochopení se navzájem, nějaký respektování druhých. Mi přijde že se staraj o věci, po kterých jim nic není. Jako, že já se nepletu do jejich věcí, tak ať se oni nepletou do mejch, ať si všímaj toho svýho co maj nebo nemaj na práci. A když už něco by bylo, dá se to říct líp než si to kolikrát člověk vyslechne.“

Já: „Jak to myslíš?“

R2: „Jak sem ti říkala předtím o tý mp3, že sem ji měla nahlas, jak chtěla abych si to ztlumila. Mohla to říct jinak vid', stačilo chtít a změnit nevím, tón jakym to řekla. By to hned podle mě vyznělo jinak, nicméně by to stejně nezměnilo nic na tom, že jí po tom bylo prd.“

4.6 Konfliktní situace se seniory

Z výsledků dotazníkového šetření vzešel fakt, že většina z respondentů (58%) měla v minulosti konflikt s někým ze zástupců generace seniorů. Jednalo se buď o konflikt vážnějšího charakteru nebo ve většině případů za vznikem tohoto konfliktu stála pouze drobnost. Někteří respondenti se však setkali s konflikty obojího charakteru. Přesné vyčíslení povahy konfliktu demonstruje graf č. 4 – Charakter konfliktu.

Ve výzkumné fázi spočívající v rozhovorech s respondenty bylo mojí snahou se co nejvíce dozvědět o povaze těchto vzájemných konfliktů. Zjistit, co bylo jejich příčinou, jak a kde konflikt probíhal, jak celá situace skončila a zda tato nepříjemná situace zanechala v respondentech nějakou stopu, která by mohla pozměnit vnímání seniorů v případě dalšího setkání. Jak byla výše zmíněna místa možností setkání se seniory, jedná se i o místa, kde docházelo při těchto setkáních i ke vzájemným konfliktům. Při těchto krátkodobých setkáních dochází k pouhým situačním konfliktům. Tedy konfliktům takovým, ve kterých se neprojeví vzájemné názory a postoje. Byť takováto konfliktní setkání a jednání mohou právě názory a postoje mladé generace výrazně ovlivnit pro jejich další jednání s generací seniorů. Jde o takové konfliktní situace, kdy se setkají dvě protější strany, jedna ze stran vznese určitou „námitku“ od které se poté celý konflikt vyvíjí. Ve všech případech dotázaných je tím kdo vznáší námitku jako první senior, ať již verbální formou nebo fyzickou aktivitou, dále konflikt

pokračuje reakcí na onu „námitku“ a je vedena další argumentací často již doprovázená o citově zabarvená slova a nejrůznější přívlastky, charakteristiku.

R3: *„Dobře si pamatuju, jak na mě jedna ženská v autobusu začla v rvát co jsem za omezence, když jsem ji hnedka nepustil sednou, potom co se postavila vedle mě. Nevim vůbec co jí šiblo. Já nejsem zas takovej, abych starýho člověka nenechal sednout, ale víš jak, není to automatický, každej má možnost o to požádat, navíc ona zas tak stará nebyla.“*

R4: *„Jednou jsem jel busem, blížila se zastávka, kde jsem chtěl vystupovat, já stál v tom prostoru u dveří, páč byl ten bus docela narvanej. No jak voni vždycky začínaj vystupovat o dvě zastávky napřed, tak se tam začal dědek hrnout a já stál jakoby trochu v cestě ke dveřim. On ne aby otevřel hubu a něco žbleptnul, tak hned se na mě začal lepit a šřouchat mě loktama do žeber, fakt to nebylo příjemný. Sem se naštvál a ptám se ho, co se jako děje a on abych se uhnul, že chce vystupovat, já mu povídám, že tam je málo místa a že budu vystupovat taky. Ale on si to nenechal vysvětlit a začal tam něco komentovat na celý okolí. Nevim co to už přesně bylo, ale jako si to mohl nechat pro sebe. Se snad nic nestalo, tak nevim vo co mu šlo.“*

K jiným konfliktním situacím dochází i na dalších místech než v prostředí autobusů. Svědčí o tom i zkušenost jednoho z respondentů, který přišel se seniorem do konfliktu v obchodě.

R8: *„V Globusu sem byla jednou s mámou na nákupu, ta šla někam pro zeleninu a já pro salám. Voni to tam maj tak, že je víc pokladen, teda to sou vlastně jen váhy, jak ti tam vážej ten salám. No a nevíš kde která fronta začíná a kde která končí. Tak tam přijdu a stoupnu si s vozejkem do fronty, byla tam mezera, si říkám, že to je asi teda ten konec tý fronty k tý pokladně. A najednou slyším za sebou, co si to o sobě myslí, co dělá, co předbíhá. Neměla sem úplně svůj den, tak sem se otočila a povídám, že pokud stojej ve frontě, tak v ní maj stát a ne stát opodál nebo tak nějak. Pak jsem přestala poslouchat, ale ještě jsem pochytila něco v tom smyslu, jak se volaj doprošení u ostatních. Takový to viděli jste to, viděli jste to co je to zač, co to maj dneska mladý za chování, co to z nich roste. Pak už jen zbejvalo dodat, že ze mě bude kriminálník a hodila bych po té ženšský něco z košíku nebo já nevim.“*

Já: *„Poznamenala tě tahle zkušenost nějak, dívala jsi se třeba pak na ostatní seniory jinak?“*

R8: *„Vim, že každý není takovej, ale když se chvíli potom ke mně někdo z nich přiblížil, měla jsem obavy, aby zase nezačal křičet bezdůvodně na celý kolo.“*

Konflikty nevznikají pouze při různých situacích a přích o místo ve frontě nebo v autobusu, ale mohou být důsledkem konverzace na různá témata, kde se uplatňují individuální názory aktérů rozhovoru. Mezi mnou vybranými respondenty měl tuto zkušenost pouze jeden z nich. Nejednalo se přímo ani o konflikt, nýbrž o rozepří v názorech a přístupech k tématu, homosexualitě.

R3: *„Byli sme u babči na návštěvě, navařila něco dobrýho k nedělního obědu. Po obědě sme sedli v obýváku, něco se bavili a zapli rádio a něco si povídali. Pak tam zpíval zrovna Elton a děda něco řek, že to je homouš. Docela mě to překvapilo, tohle bych čekal u někoho ze svýho okolí, ale u něj mě to fakt zaskočilo. Sem se dědy ptal hned, jestli to něčemu vadí, třeba v tom, jak zpívá nebo tak. A on mi odpověděl, že to sice ne, ale že teď je to hrůza, jak se s tím roztrh pytel. Že to je snad jak móda. Dřív že jim šlo o to mít doma televizi a teď jde lidem o to snad mít doma homouše. Sem říkala, že asi je dnes jiná doba a společnost na to kouká jinak. Děda ale že je její součástí a kouká se na to takhle a stejně by to viděl i za 50 let, kdyby tady ještě byl.“*

4.7 Zájem o seniory, jejich aktivity a postoj ve společnosti

V dalších svých otázkách bylo mým záměrem zjištění, jaké mají mladí lidé povědomí o způsobu života seniorů a o jejich aktivitách. V neposlední řadě také zjištění, jak si mladí myslí, že jsou senioři vnímáni celou společností, jaké v ní mají postavení. Zda jsou pro společnost přínosem či naopak. V případě obou variant poté následovalo zjištění, proč tomu tak je. Pokud senioři byli označení jako nepříliš prospěšní pro naši společnost a pro své okolí, ptal jsem se na možnosti, jak toto postavení v očích mladých a dalších obyvatel zlepšit. Jaké úkoly by mohli vzít senioři na svá bedra, aby byli těmi prospěšnými, pozitivně vnímanými.

Mezi mladými respondenty bylo obecně uváděno, že nemají přílišnou představu o tom, jak senioři tráví svůj den, natož pak týden či celý měsíc. Svě odpovědi smýšleli na základě střípků setkání se seniory, případně z vyprávění svých rodičů a prarodičů.

Den života seniora byl poté paušalizován do fáze spánku a nicnedělání, tedy konání aktivity nikterak prospěšné svému okolí.

R2: *„Podle mě jen spěj a pak asi seděj doma a koukaj na televizi nebo já nevim, jedou si třeba nakoupit. Ono je není moc vidět třeba v centru města přes celej den. Některý maj třeba zahrádky nebo chatu někde v okolí, ale tam asi taky každej den nejezděj. A jako že by se někde scházeli, to nevim. Asi se jen třeba navštěvujou doma mezi sebou.“*

Já: *„A myslíš, že existujou nějaký spolky seniorů, kde by se scházeli nějak pravidelně?“*

R2: *„To myslíš něco jako ty kluby pro starý jo. No občas něco vidim takhle v autobuse nebo v nějaký vitríně vylepený, že se něco pořádá, ale jestli tam někdo z nich chodí to fakt nemám tucha.“*

Já: *„Ti co tam ale jdou, co tam tak dělaj?“*

R2: *„Nevim, seděj, povídaj si, ženský pletou nebo háčkujou. Možná jezděj někam na vejlety, teda jako ty z nich co nemaj nějak závažný zdravotní problémy.“*

R9: *„Podle mě seděj jen doma a vzpomínaj jak bylo, podle mě taky většina z nich má nějaký zvíře, psa, aby nebyli tolik sami a mohli se s nim projít. Občas ale vidim nějaký starý lidi jak jedou s batohama na nádr, tak jestli pořádaj nějaký vejlety, to sou dobrý.“*

Já: *„Dokážeš si ty představit, že bys strávil s nějakym cizim starym člověkem celej den nebo i více dní a dělal bys to samý co on?“*

R9: *„Tak to vůbec nevim co bychom dělali, o čem bychom si celej ten den povídali. Jako určitě bych to záleželo s kým by to bylo, jakej by byl ten člověk, co třeba dělal a zažil. Hlavně aby to nebyl nějakej starej prudeš. Když by to byl někdo aktivní, třeba ty jak jezděj na ty vejlety a když by mi třeba vyprávěl nějaký zajímavý zážitky z mládí, to by mě třeba zajímalo, jako co bylo tenkrát. Fronty na banány a tak. Oni to uměj pěkně vyprávět, přeci jen, prošli si tím. To bych určo zvládnul.“*

Většina mladých respondentů se domnívá, že senioři by mohli být více prospěšní pro společnost, jejíž jsou nedílnou součástí. Jsou si vědomi, že již mají za sebou odpracovány desítky let, ale i tak se najdou činnosti, které by byli schopni vykonávat i

s překážkou vyššího věku. Takové činnosti a práce, které nejsou nijak fyzicky náročné a kde jejich zdravotní stav spojený s věkem by je v ničem nelimitoval, nikterak je neomezoval. Vnímání seniorů mladými a jak jsou podle nich prezentováni širší společností a v médiích jsem se snažil zjistit v zápětí. Zda je zapotřebí k seniorům přistupovat stejně jako k ostatním, případně zda je zapotřebí jim věnovat v určitých případech porozumění nebo větší míru trpělivosti. Přibližně tři čtvrtiny respondentů jsou ochotni seniorům věnovat více potřebného porozumění a trpělivosti, pokud to daná situace vyžaduje.

R3: *„Když třeba vystupuju z autobusu a přede mnou jde nějaká starší paní, tak nikam nespěchám a počkám, vím že jak je stará, tak jí to trvá asi o něco dýl. Nebo když by si se mnou začal někdo z nich povídat z ničeho nic, tak to taky vyslechnu, jednak je to slušnost, ale pak taky oni jak sou starý, tak nemaj tolik kontaktu s jinejma lidma, že se jim na druhou stranu ani nedivím, že se pak takhle s někym bavěj.“*

V grafu č. 5 Vnímání seniorů veřejností a médií je znázorněno vnímání seniorů širší společností a jejich prezentování v médiích, jaká hladina názoru a mínění převažuje ve společnosti. Z grafu je dále patrné, že skrze oči mladých lidí obecně o seniorech převažuje mezi populací jejich pozitivní vnímání okolím a prezentace v médiích se ubírá také pozitivním směrem. Převaha však není jednoznačná. Negativní vnímání seniorů souvisí například z negativních zkušeností při jednání s nimi a že například v médiích jsou prezentováni v roli spíše obětí (své nemohoucnosti, nevědomosti) a především jejich zobrazení působí pasivně.

R1: *„Podle mě je lidi viděj spíš pozitivně. Nikdo jim neodpírá jejich zásluhy, že už si ve svym životě to svý odpracovali a jejich odpočinek je zaslouženej. Jenže pak sou i jiný, který na důchodce ještě nevypadaj a mohli by ještě něco dělat, ale to néé.“*

Já: *„A co by to mělo tak být?“*

R1: *„Jsou práce, který by třeba ještě zvládali a o který mezi mladejma od rodin není tolik zájmu, jako že v tý práci si nevyděláš moc, ale něco na přilepšenou třeba jo. Třeba jako prodávat v trafikách, sedět na vrátnicích, někde uklízet třeba a tak.“*

Já: *„A není tomu tak?“*

R1: *„Neříkám, že není. Když si kupuju ciga, neprodává mi je mladej týpek, ale starší děda. Ale mohlo by jich zrovna takhle aktivních bejt třeba víc.“*

Já: *„Jak podle tebe prezentují tyhle starý lidi média, televize, noviny?“*

R1: *„Noviny nevím, ale co vidíš občas ve zprávách, tak je tam nevystavujou zrovna nejlíp. Akorát že je někdo okrade. I když ono možná líp, že to tam daj, aspoň to je jako varování pro ostatní. Anebo jiný, že se jim pořád něco nelíbí, že maj malý důchody a tak.“*

Já: *„A dostávat málo peněz není důvod pro to se zlobit nebo být naštvanej a stěžovat si?“*

R1: *„Neříkám že není, ale když tohle mi přijdou jako jediný věci, kdy je v tý televizi vidíš. Přitom sou jiný věci co by mohli ukázat. Zrovna tuhle tam zas byl nějaký starej dědek co byl víc ohebněj než já ve svym věku, ale to asi není na moje chlubení se, he he.“*

V části výzkumných otázek týkajících se postavení seniorů a jejich vnímání společností jsem se zabýval i zjištěním i jinak cílenou otázkou, jak se mladí domnívají, že je senioři vnímají, jak na ně nahlíží, a jak by si mladí představovali sebe samotné jako seniory za několik let. Ukázalo se, že však na tuto otázku je pro respondenty složité odpovědět. Ze získaných odpovědí uvádím některé příkladem. Celkem z jakési sebereflexe mladých jako seniorů vzešly odpovědi, kde mladí uvádějí, že se budou snažit být moderními, jít s dobou a budou více aktivní než se domnívají, že jsou současní senioři. A v neposlední řadě ve svých postojích a názorech se budou snažit co nejvíce snažit pochopit mladé, brát zřetel i na zástupce budoucí mladé generace.

R4: *„Na tohle je těžký odpovědět. Ale pokud asi jim nikdo nic neudělal, tak si myslím, že na nás na mladý koukaj normálně. Možná občas s podivem, co to máme na sobě, přeci jen, když si stoupneš vedle starýho člověka, tak jsou vidět určitý rozdíly, oblíkání mám namysli. A pak taky určitě asi nějakou naši technickou vybavenost. Myslim tím mobil, mp3 a táák. Ale to jim snad nebrání v ničem se na nás koukat normálně. Jako pak ty hodně odlišný typy s čírem na hlavě, to je možný že na něj koukaj jak na kriminálníky a dělaj z nich feťáky a vandaly. I když si myslím, že nás hodně srovnávají sami se sebou, ale to je nebe a dudy, v tom v čem žijeme dnes my a v čem vyrůstali oni, jiná doba, jiný podmínky, jiná výchova. Proto nás maj možná celkově za takový ty lehkomyšlný, nezodpovědný. Jak říkám, je to kus od kusu, stejně jako to je u nás, ale přeci jen si myslím, že převládá spíš ten pozitivní postoj. A jestli ne, tak za sebe se snažim, aby takový mínění o nás mladejch mít mohli.“*

Já: *„Co ty, jakej si myslíš, že budeš až budeš starej, ne starší, ale starej, prostě senior, důchodce?“*

R4: *„Tý jo, tak to fakt nevim. Ale budu se snažit bejt co nejvíc v pohodě, snažit se držet doby a nějak s ní jít. Přeci jen, pomalu s tou dobou půjdu, se to bude vyvíjet. Ale pro ně mi to přijde, že se to začalo hrnout až v poslední době, že neměli tolik času reagovat a sžít se s tím, s těma změnama a technickejšma vymoženostma. Se budu snažit bejt prostě nějak normální, nikoho neprudit a tak. Doufám, že ale i v těch mladejšch za několik let zůstane kousek slušnosti.“*

5 ZÁVĚR

Seniorskou populaci lze považovat za velmi heterogenní skupinu obyvatel, která je však ohrožena sociálním vyloučením. S prodlužováním lidského věku v současnosti nastávají problémy, které v minulosti nemusel nikdo řešit. Společnost by měla přijímat stáří jako přirozenou realitu a zajistit seniorům opodstatněné místo ve společnosti. Můžeme na seniory nahlížet jako na nositele životních zkušeností, moudrosti. Ale je možné na ně nahlížet i z jiného úhlu pohledu, kde senioři stojí na okraji společnosti jako ti nepotřební.

Cílem práce bylo zmapování vztahu mladých lidí vůči seniorům v nejrůznějších oblastech vzájemného soužití. Počínaje názory mladých na seniory, postoji, které ke starším spoluobčanům mladá generace chová, a osobními zkušenostmi ze setkání a rozhovorů se zdánlivě nejen věkově vzdálenou generací. Za slovem senior si mladí nejčastěji představují člověka s určitými fyzickými znaky, které jsou už na první pohled patrné. Je možné konstatovat, že vnímání seniorů mladými lidmi je založeno na základě vnímání fyzického vzhledu, kde největší důraz je kladen na vizuální vjem. Co se týče vzájemného setkávání se a komunikace, mladí lidé společnost seniorů příliš nevyhledávají. Není tedy ani prostor ke vzniku vzájemné komunikace a ani utváření vzájemného vztahu mezi věkově rozdílnými skupinami. Absence tohoto vztahu může poté zapříčinit komplikace při vzájemném setkání a komunikaci. Je možné, že situace vzájemného nevyhledávání se mezi sebou, je důsledkem vzájemného konfliktu, se kterým přišla do styku většina mnou dotazovaných respondentů. A může vést k dalšímu vzdalování se skupin od sebe navzájem. Z dotazníkového šetření sice vzešlo, že mezi mladými lidmi převažuje vůči seniorům pozitivní a neutrální postoj. Při hlubším zkoumání v rozhovorech však vyšlo najevo, že mladí lidé ztrácí zájem o staré lidi, nevyhledávají jejich přítomnost, setkání jsou pouze nahodilá a v rámci těchto setkání mezi jedinci neprobíhá adekvátní komunikace. Odpovědi na otázku, zda by dokázali se seniory strávit celý den a věnovat se stejné činnosti jako starší spoluobčané, jsou rozporuplné, někdo z mladých by si to dovedl představit, jiný neví. Je to možná zapříčiněno nedostatečnou informovaností o skupinách mezi sebou navzájem, kterou je opět možné přičíst k důsledkům absence vzájemných vztahů a nízkého počtu vzájemných setkání a prostoru k zavedení řeči mezi sebou navzájem. Možností, jak

tento v současnosti nepříliš příznivý stav změnit, vzhledem k tomu, že v budoucnu by mohlo docházet k dalšímu odcizování se navzájem, je ve snaze obou stran v hledání společného kontaktu a dialogu. Neboť skrze vzájemné rozhovory může dojít k poznání, lepšímu pochopení se v různých situacích a informovanosti jedné skupiny o druhé. I když postoje lidé nemění příliš často, pozitivní zkušenosti by mladým mohly jejich změně napomoci, přeci jen postoje, kterými se řídí a kterých se drží a jimiž prezentují sebe sami častou nejsou přímo z jejich hlav a přejali je od jiných svých vrstevníků.

Při vzájemné interakci se seniory jednáni mladí lidé často nejsou zcela objektivní, jejich postoje a jednání jsou do značné míry ovlivněny předsudky, které získali na základě přejmutí od jiných osob ze svého okolí. Objektivita se vytrácí z názorů, jelikož mladí si jsou vědomi vlastních nedostatků a předností, především připuštění si nedostatků činí mladé generaci problém. Tyto nedostatky naopak jsou však schopni vnímat i u jiné generace. Vztahy mladé generace vůči té starší jsou zastoupeny v pestré paletě, nejčastěji se však vyskytují vztahy ambivalentní, které vznikly na základě dobré nebo špatné zkušenosti se starší generací.

Pozitivním příslibem pro další vzájemné soužití těchto dvou generací jsou časté výpovědi mladých respondentů, že v případě, pokud si to situace sama vyžaduje, jsou mladí lidé ochotni starším spoluobčanům poskytnout potřebnou trpělivost, pomoc a pochopení. Na základě výzkumu je možné říci, že dvě věkově vzdálené skupiny si jsou vzdáleny nejen věkem, ale i sociálně, společensky. Jejich vzdálení však není takové, že by docházelo k nesmiřitelným přím a nenávisti. Když shrnu obecný výrok vzešlý z výzkumu, lze tedy vzájemné soužití, soužití dvou od sebe věkově a společensky vzdálených skupin mezi sebou ve městě Pardubice, považovat za možné.

6 POUŽITÁ LITERATURA

ALLPORT, Gordon W. *The nature of prejudice*. In LAŠEK, Jan. *Kapitoly ze sociální psychologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2003. 115 s. ISBN 80-7041-533-9

ARGYLE, Michael. *Non-verbal communication in human social interaction*. In HAYESOVÁ, Nicky. *Základy sociální psychologie*. 3. vyd. Praha : Portál, 2003. 165 s. ISBN 80-7178-763-9.

ARONSON, Ellion. *The Social Animal*. In SOKOL, Jan. *Filosofická antropologie : Člověk jako osoba*. Redaktor Dominik Dvořák. 1. vyd. Praha : Portál, s. r. o., 2002. 222 s. ISBN 80-7178-627-6.

ASCH, Solomon E. *Effects of group pressure on the modification and distortion of judgements*. In LAŠEK, Jan. *Kapitoly ze sociální psychologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2003. 115 s. ISBN 80-7041-533-9

CIBULEC, Jindřich. *Soužití tří generací*. 1. vyd. Praha : Práce, 1980. 208 s.

DIDEROT : Všeobecná encyklopedie. 1. vyd. Praha : DIDEROT, 1999. 8 sv. (518, 534, 473, 424, 507, 482, 428, 493 s.) . ISBN 80-902723-0-4.

ERIKSON, Erik. *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton, 1968.

FONER, Anne. *Age Conflicts*. Pp. 14 in Maddox, G. (ed.). *Encyclopedia of Aging*. New York: Springer, 1987.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. 1. dopl. vyd. Praha : Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 1. opravený dotisk vyd. [s.l.] : [s.n.], 2004. 774 s. ISBN 80-7178-303-X.

HAYESOVÁ, Nicky. *Základy sociální psychologie*. 3. vyd. Praha : Portál, 2003. 165 s. ISBN 80-7178-763-9.

HAZAN, Haim. *Construction and Deconstruction of Old Age*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

JIRÁSKOVÁ, Věra. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. Praha : Eurolex Bohemia, 2005. 198 s.

KALISH, Robert. 1979. *The new ageism and the failure models: a polemic*. In *The Gerontologist* 19 (4): 398-402.

- KALISH, Robert. 1969. *The Old and New as Generation Gap Allies*. In *The Gerontologist* 9(2): 83-89.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Konflikty mezi lidmi*. 2. vyd. Praha : [s.n.], 2002. 75 s. ISBN 80-7178- .
- LAŠEK, Jan. *Kapitoly ze sociální psychologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2003. 115 s. ISBN 80-7041-533-9
- MULLAN, Phil. *The Imaginary Time Bomb: Why an Ageing Population is not a Social Problem*, London: I.B. Tauris and Co. Ltd., 2000. 239 s., ISBN 1-86064-452-X.
- PLAŇAVA, Ivo. *Průvodce mezilidskou komunikací - přístupy, dovednosti, poruchy* . Praha : Grada, 2005. 148 s. ISBN 80-247-0858-2.
- PALMORE, Erdman B. *Ageism: Negative and Positive*. New York: Springer publishing company., 1990.
- QUESNELL, Michael D. *Co si myslíme, čemu věříme a kdo jsme*. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-1078-5
- RABUŠIC, Ladislav. *Česká společnost stárne*. 1. vyd. Brno : Georgetown, Masarykova univerzita, 1995. 192 s. Spisy Masarykovy univerzity, Filozofické fakulty. Opera Universitatis Masarykianae Brunensis, Facultas Philosophica; č. 303. Rubikon; Sv. 1. Spisy Masarykovy university v Brně., filozofická fakulta; č. 303. ISBN 80-210-1155-6.
- RABIŇÁKOVÁ, Dana, MIČIENKA, Marek. *Konflikt, koření života : průvodce řešením konfliktů pro učitele a studenty středních škol*. Praha : Partners Czech, 2004. -- 175 s. : il. -- ISBN 80-239-3339-6
- SCHULZE , Ralf, ROBERTS, Richard. *Emoční inteligence : Přehled základních přístupů a aplikací*. Pavla Le Roch. 1. vyd. Praha : Portál, 2007. 368 s. ISBN 978-80-7367-229-4.
- SOKOL, Jan. *Filosofická antropologie : Člověk jako osoba*. Redaktor Dominik Dvořák. 1. vyd. Praha : Portál, s. r. o., 2002. 222 s. ISBN 80-7178-627-6.
- TAJFEL, Henri. *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. London: Academic Press, 1978. 490 s. ISBN
- TAYLOR, Charles. *The Person*. In SOKOL, Jan. *Filosofická antropologie : Člověk jako osoba*. Redaktor Dominik Dvořák. 1. vyd. Praha : Portál, s. r. o., 2002. 222 s. ISBN 80-7178-627-6.
- THORNDIKE, Edward E. *Intelligence and its use*. In SCHULZE , Ralf, ROBERTS, Richard. *Emoční inteligence : Přehled základních přístupů a aplikací*. Pavla Le Roch. 1. vyd. Praha : Portál, 2007. 368 s. ISBN 978-80-7367-229-4.

TOŠNEROVÁ, Tamara. *Ageismus: Průvodce stereotypy a mýty o stáří*. Praha: Ambulance pro poruchy paměti, 2002. 45 s. ISBN 80-238-9506-0

van PELTOVÁ, Nancy. *Umění komunikace: kniha o porozumění v partnerském vztahu*. 2. vyd. Praha : Advent-Orion, 2002. 205 s. Život a zdraví. ISBN 80-7172-804-7.

INTERNETOVÉ ZDROJE

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Věkové složení obyvatelstva Pardubického kraje v roce 2007[online]. 14.05.2009 [cit. 2009-15-06]. Dostupný z WWW: <<http://notes.czso.cz/x/redakce.nsf/itisk/3B004367EB>>.

7 PŘÍLOHY

Seznam příloh

7.1 Dotazník

7.2 Grafy

Graf č. 1: Věková struktura obyvatelstva Pardubického kraje v letech 1991 a 2007

Graf č. 2: Místo setkání se seniory

Graf č. 3: Postoj k seniorům

Graf č. 4: Charakter konfliktu

Graf č. 5: Vnímání seniorů veřejností a médii

7.1 Dotazník

Dotazník pro výzkum k bakalářské práci na téma:

Názory mladých lidí na seniory v Pardubicích

Věk:

Pohlaví: muž / žena

Status: nestudent / ZŠ / SŠ / učiliště / VŠ / VOŠ

- 1) Koho považuješ za seniora a na základě čeho?

- 2) Jak často se setkáváš se seniory v rámci své (i širší) rodiny?
a) nesetkávám b) méně jak jednou týdně c) 1-2x týdně d) častěji e) nevím

- 3) Kde a jak často se setkáváš s jinými seniory v běžném životě? Pokud je to jiná možnost než uváděná v tabulce, uveď prosím jaká.

Místo setkání	Uveď 1-5, kde 1= nejvíce, 5=nejméně
Na ulici	
V obchodě	
V MHD	
Společenské a kulturní akce	

- 4) Stalo se ti někdy, že při setkání se seniorem došlo k nepochopení se nebo ke konfliktu?

ne, nikdy / ano, jednou / ano, vícekrát

Pokud ke konfliktu došlo, jednalo se spíše o:

drobnost / konflikt vážnějšího charakteru / už se nepamatuji

Můžeš prosím stručně naznačit o co se jednalo?

- 5) Bavíš se se starými lidmi?

ano, rád a často / ano, občas / spíše ne / nebavím se s nimi vůbec

- 6) Je něco, co máš rád, nebo co obdivuješ na seniorech?

ano / ne / nevím

Pokud ano, co je to?

7) Je něco, co ti na starých lidech vadí?

ano / ne / nevím

Pokud ano, co je to?

8) Máš k seniorům obecně kladný nebo záporný postoj, máš ke svému postoji nějaký konkrétní důvod? Pokud ano, jaký?

9) Co se dá případně na vzájemných vztazích zlepšovat?

10) Máš představu o tom, jak senioři tráví svůj den?

ano, mám / ne, nemám /ne, nezajímá mě to

Dovedeš si představit, že strávíš celý den se seniorem a budeš se zabývat stejnou činností jako on?

ano / ne / nevím

11) Myslíš, že staří lidé potřebují více trpělivosti a porozumění?

ano / spíše ano / ne / určitě ne / nevím

Pokud ano, dokážeš jim to případně poskytnout?

ano / spíše ano / ne / určitě ne / nevím

12) Jak podle tebe senioři vnímají mladé lidi?

13) Dělalí senioři dost pro společnost, jsou jí přínosem?

ano / spíše ano / ne / spíše ne / určitě ne / nevím

Jestliže ne, kde vidíš šanci na jejich uplatnění?

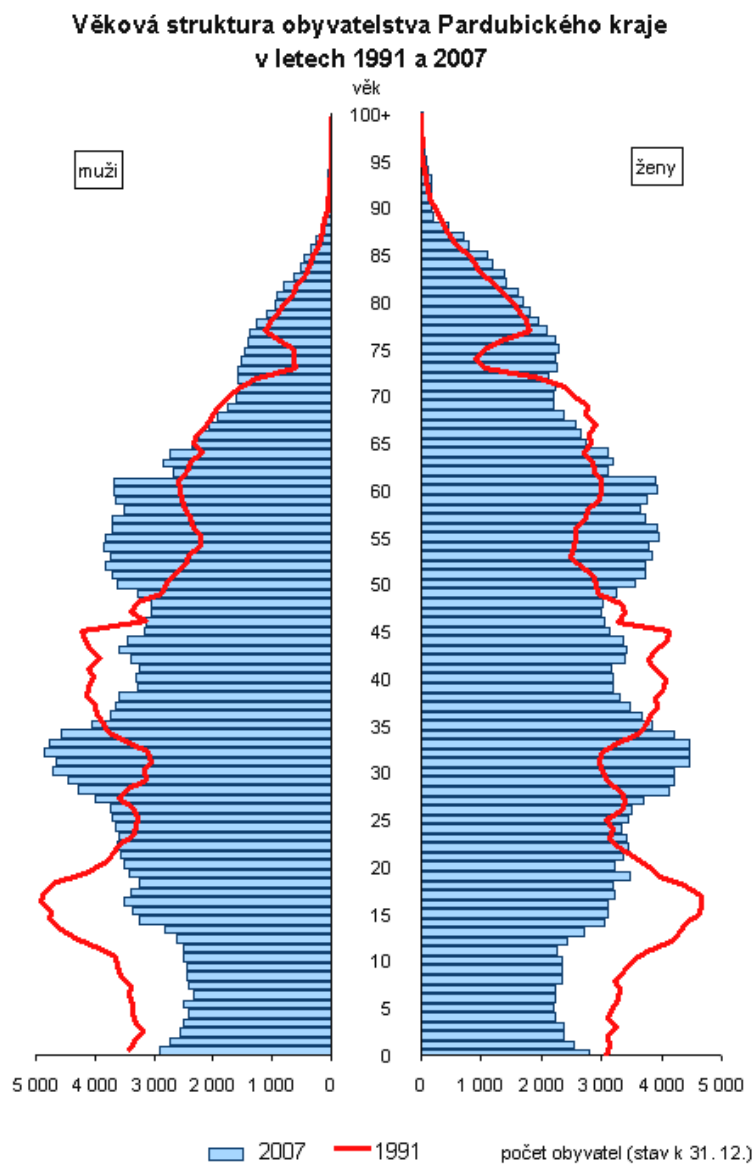
14) Celkový obraz seniorů podávaný v médiích a mezi lidmi ve tvém okolí je:

pozitivní / spíše pozitivní / neutrální / spíše negativní / negativní

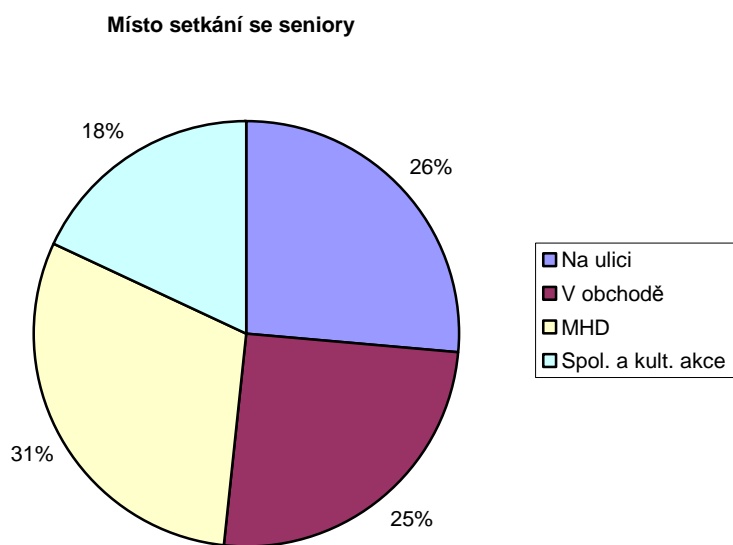
15) Představ si sám sebe jako seniora, budeš stejný jako dnešní senioři? Nebo budeš odlišný a v čem?

7.2 Grafy

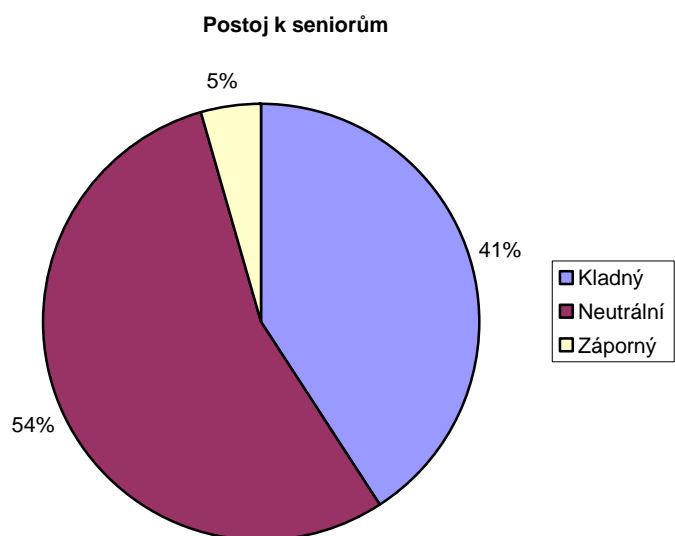
Graf č.1: Věková struktura obyvatelstva Pardubického kraje v letech 1991 a 2007

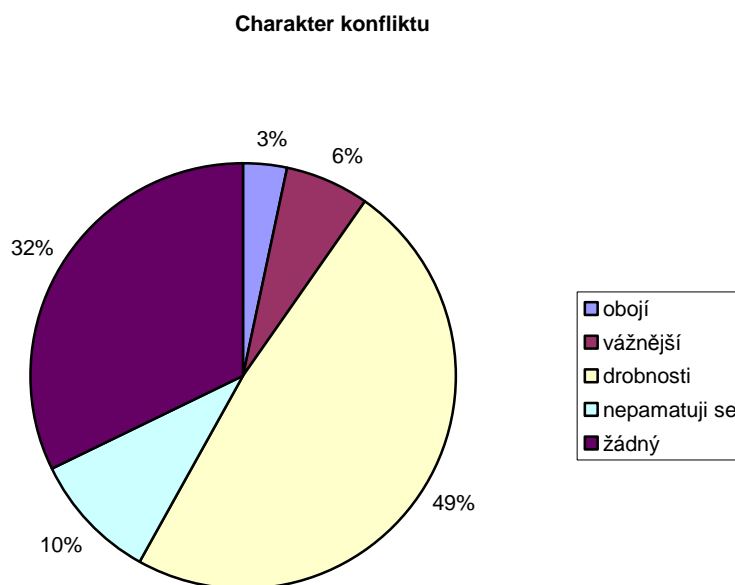
Graf č. 2: Místo setkání se seniory

Graf č. 3: Postoj k seniorům

Graf č. 4: Charakter konfliktu

Graf č. 5: Vnímání seniorů veřejností a médií

